

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra**

**Eglės Monkevičiūtės,
V kurso, tarptautinės teisės
studijų atšakos studentės**

Magistro darbas

**Žmogaus teisės į vardą reglamentavimas
tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos
dokumentuose**

**Vadovas: Asist. Vygantė Milašiūtė
Recenzentas: Asist. Irmantas Jarukaitis**

Vilnius 2007

Turinys

Turinys.....	2
Įžanga.....	2
1. Teisės į vardą ir privatumo santykis.....	3
1.1. Privataus gyvenimo sąvoka ir tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos dokumentai.....	3
1.2. Teisė į vardą – svarbi privatumo dalis.....	9
2. Vaiko teisė į vardą.....	14
2.1. Vaiko kaip atskiro teisės subjekto teisių apsaugos dokumentai.....	14
2.2. Vaiko teisės į vardą reikšmė ir apsaugos problemos.....	16
2.3. Labiau pažeidžiamų vaikų grupių teisės į vardą apsauga.....	22
2.4. Vaiko tėvų (globėjų) ir valstybės teisės ir pareigos įgyvendinant vaiko teisę į vardą.....	24
3. Teisė į vardą santuokoje.....	28
3.1. Universalių ir regioninių teisės aktų vienybė draudžiant moterų diskriminaciją dėl šeimos pavardės.....	28
3.2. Sutuoktinių diskriminacija dėl pavardės šeimos ir visuomenės kontekste.....	34
4. Teisė pasikeisti vardą.....	40
4.1. Vardo keitimo reguliavimas ir priežastys.....	40
4.2. Transseksualių asmenų problematika keičiant vardą, pripažįstant naująjį identitetą ir sudarant santuoką.....	44
4.2.1. Europos žmogaus teisių teismo požiūris į transseksualaus asmens identiteto pasikeitimą.....	44
4.2.2. Transseksualaus asmens teisės į santuoką dviprasmiškumo problema.....	49
5. Tautinių mažumų teisės į vardą specifiška.....	52
5.1. Tautinių mažumų teisės į vardą įgyvendinimo problemos.....	52
5.2. Lietuvos lenkų teisė į vardą.....	57
Išvados.....	62
Santrauka.....	64
Summary.....	65
Naudotų šaltinių sąrašas.....	66

Ižanga

Žmogaus teisių institutas tarptautinėje teisėje įtvirtintas tik po Antrojo pasaulinio karo. Kai kurios teisės aiškiai įtvirtinamos specialiuose tarptautinių žmogaus teisių apsaugos dokumentų nuostatose, tam skiriami atskiri jų straipsniai. Tai nereiškia, kad taip įvardijamas ribotas žmogaus teisių ratas ir jokios kitos teisės, susijusios su atskirai įtvirtinta teise, išplaukiančios iš tos teisės esmės, nėra ginamos. Kiekvienos teisės apimtis aiškinama tarptautinių žmogaus teisių gynbos mechanizmų, specialių institucijų, svarbiausia, teismų.

Viena tarptautiniu lygmeniu pripažintų žmogaus teisių – teisė į vardą. Ji nėra visuotinai atskira nuostata reglamentuota teisė kaip tokia visuose tarptautiniuose dokumentuose, ginančiuose žmogaus teises. Todėl vardas – nauja, neanalizuota doktrinoje sfera, kurios apimtis nėra aiškiai nustatyta nei tarptautiniuose dokumentuose. Autorė, naudodama sisteminių, teleologinių metodus atskleidžia šios teisės sąvoką per teisės į privatumą, asmens identiteto prizmę, vardo ir privatumo ryšį, teisės į vardą vietą žmogaus teisių sistemoje.

Nagrinėjimo objektas – teisė į vardą, jos ribos, reglamentavimas tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos dokumentuose, problematika šią teisę įgyvendinant. Teisės į vardą sąvoka naudojama plačiąja prasme, t.y. įskaitant ir pavardę, išskyrus aiškiai nurodytus atvejus.

Istoriniu, analitiniu, analizės būdu autorė atskleidžia teisės į vardą reikšmę vaikui, tėvų ir valstybės poziciją jos įgyvendinimo procese, taip pat pavardės reguliavimą santuokos santykiuose, nagrinėjamos ir specifinės problematiškiausios sritys dėl teisės į vardą įgyvendinimo situacijose kaip asmens naujojo identiteto įtvirtinimas po lyties keitimo operacijos, tautinių mažumų atstovų teisė į vardą.

Pagrindiniai šaltiniai – universalūs tarptautiniai teisės aktai kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Vaiko teisių konvencija, Visų formų moterų diskriminacijos konvencija bei kiti specialūs dokumentai skirti ginti tam tikras žmonių grupes. Regioniniu lygmeniu pagrindinis dėmesys skiriamas Europos Tarybos žmogaus teisių sistemai, trumpai pažymint ir kitus regioninius žmogaus teisių apsaugos dokumentus. Analizuojama teisių įgyvendinimą užtikrinančių tarptautinių institucijų praktika, lyginamojo metodo pagalba ieškoma reglamentavimo kryptių. Aktualiais

klausimais (tautinių mažumų atstovų teisė į vardą, vardo ryšio su privačiu ir šeimos gyvenimu tema) tarptautinė sistema lyginama ir su Lietuvos nacionaline sistema.

Darbo tikslas – visų nurodytų metodų pagalba atskleisti teisės į vardą reglamentavimo tarptautiniu mastu ribas ir jos įgyvendinimą.

1. Teisės į vardą ir privatumo santykis

1.1. Privataus gyvenimo sąvoka ir tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos dokumentai

Žmogaus teisės yra daugiaplanė kategorija, turinti politinį, teisinį ir moralinį aspektus. Kova tarp žmogaus teisių pripažinimo ir garantavimo bei valstybės savivalės ir kišimosi į privačią žmogaus sferą buvo varomoji visuomenės jėga, sudariusi sąlygas atsirasti pirmiesiems žmogaus teisių apsaugos dokumentams. Individo padėtis šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje eina ta linkme, kad individui pati tarptautinė teisė suteikia daug teisių bei garantijų. Šiuolaikinė tarptautinė teisė aiškiai apriboja valstybių elgesio laisvę. Tai visų pirma pasakytina apie pagarbą žmogaus teisėms ir jų apsaugą valstybės viduje. Pati tarptautinė teisė įtvirtina tam tikras individo teises bei laisves.¹

Teisė į privatumą yra centrinė suvokiant laisvę ir individualumo laisvę. Liberali privatumo koncepcija paremta privatumo ir viešumo skirstymu į dvi dalis. Į privatumo dalį valstybė neturėtų kištis, t.y. į pagrindinius asmeninius ir šeimos reikalus. Teisė į privatumą garantuoja:

- ✓ Individo egzistavimą kaip žmogaus, t.y. jo ypatingą kilmę, išvaizdą, garbę ir reputaciją;
- ✓ Apsaugo individualią autonomiją, kad būtų galima atskirti nuo kitų žmonių, kad būtų galima formuoti savo asmeninį gyvenimą pagal savo norus. Tam tikri institutai kaip šeima, santuoka, namai ir susirašinėjimo slaptumas apsaugo teisę į privatumą.
- ✓ Teisę būti skirtingu ir skelbti savo skirtingumą visuomenėje, laikantis moralės toje visuomenėje. Valstybei tenka sunki užduotis subalansuoti teisę į privatumą ir viešuosius interesus.²

Privatumas – labai plati sąvoka, kurią apibrėžti tiksliai neįmanoma. Privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais. Nors

¹Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius, 2005, psl. 11-12

²Human rights. Handbook for parliamentarians. Inter-parliamentary union. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. No. 8-2005

aiškiai tai nėra įtvirtinta, tačiau galima numatyti esant prezumpciją, kad informacija apie asmenį yra privati, jeigu iš jos pobūdžio negalima daryti priešingos išvados arba kitaip nepasakytina įstatyme ar kitame teisės akte. Europos žmogaus teisių teismas 1992m. gruodžio 16d. sprendime byloje Niemetz prieš Vokietiją nurodė, kad nėra nei galimybės, nei būtinybės išsamiai apibrėžti sąvoką „privatus gyvenimas“, ir išanalizavo kai kuriuos tokio gyvenimo požymius. Jis pabrėžė, kad būtų per daug siaura privatumą tapatinti su „intymiu būreliu“, kur kiekvienas asmuo gali elgtis kaip tinkamas ir visiškai atsiriboti nuo išorinio pasaulio.³

Žmogaus privatus gyvenimas – tai ta individo gyvenimo dalis, kuri susijusi su jo gyvenamąja aplinka, šeimynine padėtimi, tarpusavio santykiais, gyvenimo būdu, pažiūromis, įsitikinimais, įpročiais, įgūdžiais ir pan.⁴

Taigi teisiškai apgintas asmens interesas į privatumą yra labai platus ir nekonkretus. Kas į jį įeina? Kas ginama tarptautinių teisės aktų nuostatų, kurios garantuoja pasaulį nuo kišimosi į privatų gyvenimą?

Privatumas prasideda gerbiant individo specifinį identitetą, į kurį įeina teisė į vardą, išvaizdą, aprangą, lytį, jausmus, mintis, religiją ir kt. Vardo pakeitimo, religijos ar lyties nepripažinimas (pavyzdžiui valstybės atsisakymas suteikti transseksualui naują gimimo sertifikatą) pažeidžia teisę į privatumą. Individuali autonomija – tai sritis, kur individas save realizuoja veiksmis, kurie nežeidžia kitų individų teisių, - tai liberalios privatumo koncepcijos esmė.⁵

Jungtinių tautų Žmogaus teisių komitetas analizavo Tarptautinio Pilietinių ir politinių teisių pakto 17str., kuris gina teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Atskirojoje nuomonėje Kurt Herndl⁶ iškėlė klausimą, ką privatumas iš tikrųjų reiškia ir kas į jį įeina? Tai vienas paslaptiniausių Pakto straipsnių. Jis nukreipia į Europos Konvencijos praktiką ir pažymi, kad vardo naudojimas pagal Konvenciją siūlomas kaip privatumo koncepcijos dalis. Komitetas net savo bendruosiuose komentaruose ne visai išaiškino privatumo sąvoką, čia net neminima, ar teisė į vardą, teisė pasikeisti vardą įeina į privatumo sąvoką, ar ne. Vis dėl to

³ Jočienė D., Čilinskas K.. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje, Teisės projektų ir tyrimų centras, 2005, psl. 70

⁴ Ten pat

⁵ Human rights. Handbook for parliamentarians. No.8 – 2005. Inter-parliamentary union. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights

⁶ *Communication No 453/1991 : Netherlands. 09/12/94. CCPR/C/52/D/453/1991. (Jurisprudence)*, Individual opinion by Mr. Kurt Herndl (dissenting)

čia pasitelkiamas Nowak'as, kuris teigia, jog privatumas saugo specialias, individualias individo egzistavimo ypatybes ir asmens identitetą, o į identitetą įeina ir asmens vardas.

Tiek universaliu mastu pagal Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, tiek ir regioniniu Europos Tarybos lygmeniu, tik individualiais atvejais sprendžiant bylas galima sudėlioti privataus gyvenimo komponentus, kuriuos saugo tarptautiniai dokumentai. O žmogaus teisė į privatų gyvenimą garantuojama bemaž visuose svarbiausiuose universaliuose žmogaus teisių apsaugos dokumentuose:

- Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje: teisė į privatumą universaliu mastu pirmą kartą numatyta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12str. („*Niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą...*“)⁷
- Tarptautiniame Pilietinių ir politinių teisių pakte: ta pati nuostata iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos perkelta ir į Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17str. Be to, Pakte 24str. pabrėžta vaiko svarba ir jo teisė į vardą. Straipsnio 2d. sako: „*Kiekvienas kūdikis turi būti įregistruotas tučtuojau po gimimo ir privalo turėti vardą.*“⁸

Regioniniu lygmeniu teisė į privatumą ginama Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str.:

„1. *Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.*

2. *Valdžios pareigūnai neturi kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti.*“⁹

Asmeninio ir šeimos gyvenimo apsaugos garantijos Europos Žmogaus teisių komisijos ir Žmogaus teisių teismo buvo nagrinėjamos gana dažnai ir iškildavo, pavyzdžiui, ryšium su šeimos nario išsiuntimu, vardo, lyties pakeitimu ir pan.¹⁰ Anot prof. V. Mikelėno, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra efektyvus

⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948m. gruodžio mėn. 10d., 1948m. gruodžio mėn. 10d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 217 A (III), Valstybės žinios, Nr. 68-2497, 2006 06 17

⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 12 19, Valstybės žinios, 2002 08 02, Nr.: 77-3288)

⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencija, Roma, 1950 11 04, Valstybės žinios, Nr.: 40, Publ. Nr.: 987, 1995 05 16

¹⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vinius, 1998, psl. 258-259

tarptautinės teisės taikymo pavyzdys.¹¹ Nagrinėjant privatumo pažeidimo atvejus, iškyla nemažai problemų dėl teisės į vardą pažeidimo Europos Žmogaus teisių teisme. Jas bei praktiką universaliuose žmogaus teisių gynimo organuose (JT žmogaus teisių komisija, JT vaiko teisių komisija ir kt.) autorė analizuoja kituose darbo skyriuose.

Europos Sąjungos mastu ir naujojoje dar neįsigaliojusioje Europos Sąjungos Konstitucijoje, kurios dalimi yra Europos pagrindinių teisių chartija, irgi garantuojama teisė į privatumą (7str. : „Kiekvienas žmogus turi teisę į pagarbą jo asmeniniam ir šeimos gyvenimui, jo namams ir ryšiams.“¹²).

Valstybės, įgyvendindamos tarptautinių teisės aktų reikalavimus perkelia jų nuostatas į nacionalinę teisę ir taip pat įtvirtina teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Bet anglosaksų teisinės sistemos atstovės Didžiosios Britanijos pavyzdys¹³, galima sakyti, specifinis. Nors jai ir galioja Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinis Pilietinių ir Politinių teisių Paktas bei Europos žmogaus teisių konvencija, statutinėje teisėje nerastume tikslios nuostatos ar taisyklės dėl pareigos gerbti asmens privatų gyvenimą. Vis dėl to, visi privatumo aspektai įtvirtinti anglų teismų praktikoje (vadinamoje *case-law*). Anglų privatumo sąvokos apibrėžimų daug ir nėra vieningumo dėl jo tikslios apimties kaip ir tarptautiniu mastu. Išanalizavus Stone, Calcutt Committee, Westin, Younger Committee apibrėžimus, autorė pastebi, kad vis dėlto ją galima apibrėžti labai įvairiai. Stone privatumą supranta labai abstrakčiai: „teisė į privatumą yra būti apsaugotam ar gauti kompensaciją nuo neteisėto slaptos asmeninės informacijos pasisavinimo ar viešinimo.“ O Younger jau vardina konkrečius teisės į privatumą pažeidimus: spaudos publikacijos, asmens duomenų kaupimo įstaigų netinkamas darbas, tokių kaip bankai, darbdaviai, daktarai, privatus detektyvai, invazija į privačius namus, netgi triukšmingi kaimynai....

Gana dažnai Europos žmogaus teisių teismas irgi gana abstrakčiai apibrėžia privatumą ir vengia privatumo ribų nubrėžimo. Pavyzdžiui, Van Oosterwijck prieš Belgiją¹⁴ teismas pasisako, kad teisė į pagarbą privačiam gyvenimui yra teisė į slaptumą, teisė gyventi savo nuožiūra, apsaugota nuo viešumo. Ši teisė taip pat reiškia ir teisę užmegzti bei palaikyti

¹¹ Mikelėnas V.. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas-konferencijos medžiaga, Vilnius: Justitia 2001, psl. 83

¹² Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Sąjungos pagrindinių teisių chartija, Valstybių narių Vyriausybės vadovų konferencija, Briuselis, 2004m. spalio 29d., (OR fr) CIG/87/24 REV 2

¹³ Shorto E., de Than C. Civil Liberties. Legal principles of Individual Freedom. United Kingdom, 1998, psl. 359-361

¹⁴ VAN OOSTERWIJCK v. BELGIUM - 7654/76 [1980] ECHR 7 (6 November 1980)

santykius su kitais žmonėmis, ypač jausminius, reikalingus savo asmenybei tobulinti.¹⁵ Niemetz prieš Vokietiją byloje, teismas dar prideda, kad į teisę į privataus gyvenimo gerbimą taip pat įeina ir teisė tam tikru lygiu plėtoti, kurti santykius su kitais žmonėmis.¹⁶

Taigi, kas yra privatus gyvenimas, galima nustatyti tik analizuojant praktiką. Ji įrodo, jog viena svarbių privatumo dalių, sferų – asmens vardas, nes vardas – identifikuojanti asmenį svarbiausia informacija ir turi didelę reikšmę jo privačiame gyvenime.

1.2. Teisė į vardą – svarbi privatumo dalis

Jungtinių tautų Vaiko teisių apsaugos konvencijos 7str. garantuojama:

„Vaikas įregistruojamas tuoj po gimimo momento ir nuo gimimo momento turi teisę į vardą ...“¹⁷

Taigi jau nuo pat gimimo žmogus turi teisę į vardą. Sąvoka „vardas“ aiškinama plečiamai ir reiškia ne tik vardą, bet ir pavardę bei pseudonimą (išgalvotą vardą ar pavardę). Asmens teisė į vardą apima ir teisę keisti vardą plačiaja prasme. Nacionalinėje valstybių teisėje tai detalizuojama, keliamos procedūrinės sąlygos bei reikalavimai. Taip pat yra ir draudimas naudoti kito asmens vardą, nes jis identifikuoja būtent tą žmogų, kuriam vardas priklauso.

Dažniausiai teisė į vardą interpretuojama kaip teisės į privatą, asmeninį, šeimos gyvenimą sudedamoji dalis. Pažeidus teisę į vardą, pažeidžiamas žmogaus privatumas ar šeimos gyvenimo gerbimas. Kaip ir daugelyje kitų užsienio valstybių, teisė į privatą gyvenimą ir jos gynimo būdai Vokietijoje buvo pripažinti tik ilgametės teismų praktikos dėka. Iš pradžių Vokietijos teismų praktika teisei į privatą gyvenimą ginti naudojo kitų teisės šakų ar kai kurių civilinės teisės institutų, pavyzdžiui, autorinės teisės, normas, Civilinio Kodekso 12str., ginantį teisę į vardą. 1910m. Vokietijos Aukščiausiasis teismas pripažino esant pažeistą asmens teisę į vardą ir atvaizdą, kai ant cigarų pakuotės grafo F. Zeppelino

¹⁵ Mikelėnas V. Teisė į privatą gyvenimą ir jos gynimas. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas-konferencijos medžiaga, Vilnius, Justitia 2001, 84psl.

¹⁶ NIEMIETZ v. GERMANY - 13710/88 [1992] ECHR 80 (16 December 1992)

¹⁷ Vaiko teisių konvencija, 1989m. lapkričio mėn. 20d., Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501

atvaizdas buvo išspausdintas be jo sutikimo. Asmens atvaizdo ar vardo panaudojimą be jo sutikimo, ypač kai tai daroma komerciniais tikslais, Vokietijos teismai nedvejodami pripažįsta teisės į privatų gyvenimą pažeidimu.¹⁸ Taigi jau, kai valstybės civilinėje teisėje nebuvo tikslų teisės normų dėl teisės į vardą ar teisę į privataus gyvenimo gerbimą, šios teisės pripažįstamos remiantis kitais teisės institutais. Darbe teisė į vardą analizuojama ne privatinės, o platesniu – žmogaus teisių – aspektu.

1967m. Šiaurės Europos Juristų konferencijoje dėl privatumo gerbimo galutinėse išvadose buvo suformuluoti papildomi teisės į privatumą elementai, tarp kurių yra ir draudimas naudoti asmens vardą, identitetą ar fotografijas be jo sutikimo. Šis elementas taip pat susijęs ir su 10str. kaip pagrindas riboti saviraiškos laisvę: tai žmogaus reputacijos ir konfidencialios informacijos atskleidimo apsauga.¹⁹ Saviraiškos laisvė ribojama, norint apsaugoti asmens teisę į vardą, sudedamąją jo identiteto dalį.

Teisės į vardą gynimą privataus ir šeimos gyvenimo gerbimo sričiai, garantuojamai Europos žmogaus teisių konvencijos 8str., priskiria ir Europos žmogaus teisių teismas bei buvusi Europos žmogaus teisių komisija. Į privataus gyvenimo apimtį galėtume talpinti tokius elementus: asmens vardą kaip asmens identifikavimo priemonę²⁰ bei asmens pavardę kaip asmens priskyrimo šeimai priemonę²¹. Nustatyta, kad vardas ir pavardė liečia esminį asmens identiškumą, todėl tai priklauso jo privačiam gyvenimui²². Stjerna prieš Suomiją²³ byloje pasakyta, kad vardas reiškia asmeninį identifikavimą ir nuorodą į šeimą, ir taip individo vardas veikia jo privatų ir šeimos gyvenimą. Ir faktas, kad nors ir gali egzistuoti viešasis interesas reguliuoti vardų naudojimą, nėra tinkamas argumentas, kad pašalinti asmens vardo klausimą iš privataus ir šeimos gyvenimo, į kurį įeina ir santykių su kitais palaikymas.

¹⁸ Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas-konferencijos medžiaga, Vilnius, Justitia 2001, 76-77psl.

¹⁹ P. van Dijk, G.J.H. van Hoof. Theory and practice of the European Convention on Human rights. Second edition., Netherlands, 1990, psl. 369

²⁰ BURGHARTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994); P.G. AND J.H. v. THE UNITED KINGDOM - 44787/98 [2001] ECHR 550 (25 September 2001)

²¹ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

²² BURGHARTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994)

²³ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

P.G. ir J. H. Prieš Jungtinę Karalystę²⁴ byloje teismas kartoja, kad tokie elementai kaip lyties identifikavimas, vardas ir seksualinė orientacija bei seksualinis gyvenimas yra svarbūs asmeninės sferos elementai, kurie saugomi Konvencijos 8str. kaip ir B v. France, Burghartz bylose. 8str. taip pat saugo teisę į identitetą ir asmeninį vystymąsi, plėtrą, ir teisę kurti ir vystyti santykius su kitais žmonėmis ir išoriniu pasauliu.

Burghartz prieš Šveicariją²⁵ byloje Europos žmogaus teisių Komisija laiko, kad teisė į privataus gyvenimo gerbimą laiduoja tai, kad kiekvienas gali laisvai plėtoti savo asmenybę, į kurią būtinai įeina teisė į identitetą, galų gale vardą. Asmens vardas liečia jo (jos) privatų gyvenimą kaip priemonę personalinei identifikacijai ir nuorodai į šeimą.

Kaip minėta, gali egzistuoja ir viešasis interesas reguliuoti žmogaus vardus, pavyzdžiui, valstybės suponuota pareiga asmeniui atskleisti savo vardą įstatymų nustatytais atvejais. Pavyzdžiui, Vasileva²⁶ byloje Teismas laikė įstatymą nepažeidžiančiu privatumo, kuris reikalauja, kad kiekvienas asmuo turi pareigą atkleisti savo vardą, adresą ir gimimo datą policijai pareikalavus, o to nepadarius, baudžiama bauda.

Remiantis gana turtinga Teismo ir tuometinės Komisijos praktika, nekyla abejonių dėl asmens vardo priklausymo jo privačiam gyvenimui kaip sudedamosios asmens identiteto dalies. Schema vaizduoja, kaip asmens vardas priskiriamas jo privačiam gyvenimui ir taip teisė į vardą ginama kaip teisės į privataus gyvenimą sudėtinė dalis:

²⁴ P.G. AND J.H. v. THE UNITED KINGDOM - 44787/98 [2001] ECHR 550 (25 September 2001)

²⁵ BURGHARTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994)

²⁶ VASILEVA v. DENMARK - 52792/99 [2003] ECHR 457 (25 September 2003)

Asmens vardas

Asmens identitetas

Asmens privatus gyvenimas

Apibrėžiant teisės į vardą ir privatumo santykį Europos žmogaus teisių teismo pozicija aiški. Universaliu mastu tendencija irgi tokia, kad vardas – sudėtinės asmens identiteto dalis ir sudaro jo asmeninį gyvenimą. Sprendžiant pavardės keitimo klausimą, Jungtinių tautų Žmogaus teisių komitetas nustatė, kad privatumo supratimas remiasi ta žmogaus gyvenimo sfera, kurioje jis(ji) gali laisvai išreikšti savo identitetą, būti asmenybe santykiuose su kitais arba vienas. Komitetas mano, kad asmens pavardė sudaro svarbią asmens identiteto dalį ir kad ji apsaugą nuo savavališko ir neteisėto kišimosi į asmens privatumą įeina ir apsauga nuo savavališko ir neteisėto kišimosi į asmens teisę pasirinkti ar pasikeisti vardą.²⁷

Kai kuriuose regioniniuose dokumentuose teisė į vardą išskirta kaip atskira žmogaus teisė be to, kad ji garantuojama vaikui kaip specifiniam teisės subjektui. Amerikos žmogaus teisių konvencija išskiria šią teisę kaip atskirą žmogaus teisę. Tarp pilietinių ir politinių teisių įvardinta ir teisė į vardą. 18str. sakoma:

²⁷ Communication No 453/1991 : Netherlands. 09/12/94. CCPR/C/52/D/453/1991. (Jurisprudence)

*“Kiekvienas asmuo turi teisę į duotą vardą (given name) ir į savo tėvų ar vieno iš jų pavardes. Teisė reguliuoja būdus, kai teisė turi būti užtikrinta kiekvienam, ir net tariamų vardų naudojimą, jei reikalinga”*²⁸

Aktualus ir 27str., kuris leidžia riboti žmogaus teises karo, viešojo pavojaus ar kitais nepaprastaisiais atvejais, kurie kelia grėsmę valstybės nepriklausomybei. Bet to pačio straipsnio 2d. vardijamas žmogaus teisių sąrašas, kurias vis dėl to pažeisti ar laikinai sustabdyti, draudžiama. Tarp jų ir žmogaus teisė į vardą.

Kituose specialiuose teisės aktuose, skirtuose tam tikroms žmonių grupėms, kurie plačiau aptariami darbe, irgi akcentuojama vaiko teisė į vardą, išskiriant labiau pažeidžiamas grupes (skurstančių vaikų, vaikų su negalia, migrantų šeimose gimusių vaikų). Galima daryti išvadą, kad bet kuriuos atveju, t.y. ar esant specialiai nuostatai žmogaus teises ginančiame teisės akte, ar nesant, žmogaus teisės į vardą negalima atriboti nuo žmogaus privataus gyvenimo, vardui esant viena svarbiausia asmens identiteto dalimi.

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse teisė į vardą reiškia teisę į pavardę, vardą ar vardus taip pat teisę į pseudonimą. Asmens vardas ir pavardė yra asmenį individualizuojantys jo teisinio statuso elementai. Kiekvienas žmogus veikia, įgyja teisių ir pareigų savo vardu.²⁹ Taigi Lietuvoje žmogau teisė į vardą išskiriama kaip specifinė fizinių asmenų civilinė teisė, o ne tik įeina į privataus gyvenimo sritį. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso Antrosios knygos 20 ir 21str. skirti teisei į vardą ir jos gynimui:

„1.Kiekvienas fizinis asmuo turi teisę į vardą. Teisė į vardą apima teisę į pavardę, vardą (vardus) ir pseudonimą. Neleidžiama įgyti teisių ir pareigų prisidengiant kito asmens vardu.

*2. Fizinis asmuo turi teisę naudoti savo pilną ar sutrumpintą vardą (vardus) ir reikalauti iš kitų asmenų nesinaudoti ir neveikti jo vardu be leidimo.“*³⁰

21str. garantuojama ir gynyba, pažeidus teisę į vardą. Be to, vardas siejamas ne tik su pačiu asmeniu, bet ir jo šeima, nes ieškinį dėl pažeidimo gali pareikšti ir jo šeimos nariai.

²⁸ American Convention on Human Rights, O.A.S.Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, entered into force July 18, 1978, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 25 (1992)

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, 2002, psl. 51

³⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262

Vadinasi, be to, kad teisės į vardą pažeidimas gali pažeisti ir asmens privatų gyvenimą, pažeidimas gali sietis ir su šeimos gyvenimo gerbimo pažeidimu:

„Fizinis asmuo, kurio teisė į vardą yra pažeista dėl to, kad kitas asmuo neteisėtai veikia jo vardu ar kitokiu būdu neteisėtai pasisavina svetimą vardą, ar kliudo juo naudotis, turi teisę kreiptis į teismą ir reikalauti, kad teismas įpareigotų kaltą asmenį nutraukti tokius veiksmus bei atlyginti tokiais veiksmais padarytą turtinę ir neturtinę žalą.

2. Tokį ieškinį po fizinio asmens mirties turi teisę pareikšti jo sutuoktinis, tėvai ir vaikai.“³¹

Taigi vardas – identifikuojantį asmenį svarbiausia informacija ir turi didelę reikšmę jo privačiame ir šeimos gyvenime. Darbe autorė visą dėmesį skiria teisės į vardą reglamentavimo ir taikymo problemoms įvairiose žmogaus gyvenimo situacijose: sudarant santuoką, keičiant lytį, priklausant tautinei mažumai, taip pat vaiko teisių apsaugoje.

Analizuojant minėtų tarptautinių aktų įgyvendinimą užtikrinančius mechanizmus, galima pastebėti tendenciją, kad, jei dokumente nėra atskiros nuostatos dėl žmogaus teisės į vardą, iškylančios problemos, susijusios su vardu, visada sprendžiamos remiantis šeimos ir privataus gyvenimo gerbimu, taip bet kuriuo atveju užtikrinant teisės į vardą gynimą. Netgi nereikalaujama, kad skunde būtų nurodoma, kas būtent konkrečiai iš privatumo komponentų pažeidžiama, pavyzdžiui, kad pažeista būtent teisė į vardą.

2. Vaiko teisė į vardą

2.1. Vaiko kaip atskiro teisės subjekto teisių apsaugos dokumentai

Per XXI amžių padarytas didžiulis žingsnis tarptautinėje vaiko teisių apsaugoje.“ Saugokite vaikus“ Tarptautinis susivienijimas (*Save the Children international Union*) davė pirmąjį postūmį jau iškart po Pirmojo Pasaulinio karo 1924m. paskelbdami Deklaraciją, žinomą kaip Ženevos deklaracija ar Vaiko teisių Deklaracija, kurią patvirtino dar tada

³¹ Ten pat

egzistavusi Tautų Sąjunga. Deklaracija tik konstatavo apie atskirą teisės ginamų subjektų grupę – vaikus, ir jiems teikiama ypatingą apsaugą.³²

1948m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija neišskiria vaiko kaip ypatingo teisės subjekto ir neįtvirtinta nuostatų dėl vaiko teisių specialios apsaugos, čia labiau koncentruojamasi į nediskriminavimą, o ne specifinių, nepriklausomų vaiko kaip asmens teisių garantavimą.³³ 25str.2d. globoja motinystę ir kūdikystę ir įtvirtina vaikų socialinę lygybę:

*„Motinystė ir kūdikystė turi būti itin globojamos ir remiamos. Visi vaikai, tiek gimę santuokoje, tiek nesantuokiniai, naudojami vienoda socialine apsauga“.*³⁴

Jungtinių tautų Generalinė asamblėja jau 1959m. patvirtino Vaiko teisių Deklaraciją, skirtą vaiko teisių apsaugai.

Tarptautinis Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių Paktas jau reglamentuoja vaiko teises specialiomis nuostatomis, pavyzdžiui, dėl ekonominio ir socialinio išnaudojimo darbe draudimo 10str. 3d.³⁵

Labai svarbus tarptautinis dokumentas yra Tarptautinis Pilietinių ir Politinių teisių Paktas, kuris jau atskirai vaikui kaip individui garantuoja teises. Vaikui be pripažintų žmogaus teisių garantuojamos ir specifinės teisės dėl jo specialaus statuso. Atskiras 24tr. skirtas vaiko kaip specifinio teisės subjekto teisėms:

“1. Kiekvienas vaikas be jokios diskriminacijos dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, tautinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties ar jo gimimo turi teisę į tokias apsaugos priemones, kurių reikia jam, kaip nepilnamečiui, ir kurias turi teikti šeima, visuomenė ir valstybė.

2. Kiekvienas kūdikis turi būti įregistruotas tučtuojau po gimimo ir privalo turėti vardą.

*3. Kiekvienas vaikas turi teisę įgyti pilietybę.”*³⁶

Jame jau atskira nuostata įtvirtinta vaiko teisė į vardą.

³² Geneva declaration of the rights of the Child of 1924, adopted Sept. 26, 1924, League of Nations O.J. Spec. Supp. 21, at 43 (1924)

³³ Rehman J. International human rights law. A practical approach, United Kingdom, 2003, psl. 377

³⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948m. gruodžio mėn. 10d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 217 A (III), Valstybės žinios, 2006 06 17, Nr. 68-2497

³⁵ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1966 12 19, Valstybės žinios, 2002 08 02, Nr. 77-3290

³⁶ Tarptautinis Pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 12 19, Valstybės žinios, 2002 08 02, Nr.: 77-3288)

Paskelbus 1979m. vaiko metais, Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetas atliko svarbų darbą ir galiausiai 1989m. priėmė Vaiko teisių Konvenciją. Vaiko teisės buvo įtvirtintos ir regioniniu lygmeniu Europos Konvencijoje dėl vaiko teisių įgyvendinimo (1996m.) ir Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartijoje (1990m.), kuri įsigaliojo 1999m.³⁷ Konvencijoje įtvirtinti principai remiasi idėja, kad vaikams, dėl savo fizinio ir protinio nesubrendimo reikalingos specialios apsaugos priemonės ir rūpestis, įskaitant teisinę apsaugą ir pripažinimą, kad yra vaikų, gyvenančių išimtinai sunkiomis sąlygomis kai kuriose šalyse.³⁸ Vaiko teisių konvencijoje jau įtvirtintos visos vaiko pilietinės, ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės.

Kaip minėta, vaikas nuo gimimo turi teisę į vardą, ir tai universaliai visų pirma užtikrina Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija 7str.1d.:

„Vaikas įregistruojamas tuoj pat po gimimo ir nuo pat gimimo momento turi teisę į vardą ir pilietybę, taip pat, kiek tai įmanoma, teisę žinoti savo tėvus ir būti jų globojamas.“³⁹

Be to, ir 8str., įpareigoja valstybes ne tik gerbti vaiko teisę į vardą, t.y. jo sudedamąją identiteto dalį, bet ir imponuoja valstybėms pozityviają pareigą atkurti vaiko identitetui, jei jis pažeidžiamas:

„1. Valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius, kaip tai numatyta įstatymu, neleisdamos neteisėto kišimosi.“

2. Jei vaikui neteisėtai atimama dalis ar visi jo identiškumo elementai, valstybės dalyvės suteikia jam paramą ir apsaugą, reikalingą jo identiškumui kuo skubiau atstatyti.“⁴⁰

Europos žmogaus teisių konvencijoje nėra atskiros nuostatos dėl ypatingos vaiko teisių gynybos. Europos Sąjungos mastu parengtoje Europos pagrindinių teisių chartijoje jau yra 24str., skirtas vaiko apsaugai. 1d. teigiama, kad „*vaikai turi teisę į tokią apsaugą, kuri yra būtina jų gerovei*“.⁴¹

³⁷ Rehman J. International human rights law. A practical approach. UK, 2003, psl. 378-379

³⁸ Joseph S., Schultz J., Castan M. The international Covenant on Civil and political rights. Cares, materials and commentary. Second edition. USA, 2005, psl. 623

³⁹ Vaiko teisių konvencija, 1989m. lapkričio mėn. 20d., Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501

⁴⁰ Ten pat

⁴¹ Europos pagrindinių teisių chartija, 2002m. gruodžio 7d Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Sąjungos pagrindinių teisių chartija, Valstybių narių Vyriausybės vadovų konferencija, Briuselis, 2004m. spalio 29d., (OR fr) CIG/87/24 REV 2

Darbe tarp vaiko teisių aktualiausia būtent vaiko teisė į vardą. Todėl autorė pirmiausia analizuoja Tarptautinį Pilietinių ir politinių teisių paktą bei Vaiko teisių Konvenciją, kur specialiai įtvirtintos nuostatos dėl vaiko teisės į vardą.

2.2. Vaiko teisės į vardą reikšmė ir apsaugos problemos

Jau minėta, kad Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 24str. 2d. irgi garantuojama vaiko teisė į vardą. Pagal tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą įkurtas Žmogaus teisių komitetas Bendrajame komentare dėl vaiko teisių 1989m.⁴² pabrėžė, kad vaikui Pagal pilietinių ir politinių teisių paktą skiriama ypatinga vieta ir atskiras straipsnis skirtas užtikrinti būtent vaiko teises.

Pagal Pakto 24str. 2d. vaikas turi būti registruojamas iškart po gimimo ir turėti vardą. Komiteto nuomone, nuostata turi būti interpretuojama, kaip specialių priemonių ėmimasis, kad užtikrinti vaiko teisinio identiteto pripažinimą. Teisė į vardą turi ypatingą reikšmę nesantuokiniams vaikams. Pagrindinis įpareigojimo registruoti vaiką iškart po gimimo tikslas yra sumažinti pagrobimo (abdukcijos) pavojų, pardavimą ar kitokį su Paktu nesuderinamą elgesį.

Kad valstybės turi pareigą garantuoti vaiko teisinį identitetą, iliustruoja ir JT Žmogaus teisių komiteto sprendimas De Gallicchio ir Vicario prieš Argentiną byloje.⁴³ Pareiškėja skundėsi, be kitų straipsnių, Tarptautinio Pilietinių ir Politinių teisių Pakto 16str. pažeidimu, pagal kurį kiekvienas asmuo turi būti prapažintas teisinių santykių subjektu, t.y. su teise į identitetą, vardą ir šeimą. Jos anūkė Ximena Vicario teisiniuose santykiuose turėjo išlaikyti vardą, duotą seselės, ja prižiūrėjusios, kai dingo gimusios mergaitės tėvai. Pareiškėjai Argentinoje buvo suteikta tik laikinos globos teisės ir ji neturėjo teisės atstovauti mergaitę procedūrose. Seselės duotas vardas turėjo būti paliktas mergaitei, kol baigsis visos procedūros, todėl pažeidė jos teisę į identitetą ir, be to, netikrumas dėl jos identiteto neleido jai įsigyti savo tikrojo vardu.

Komitetas pripažino savo susirūpinimą tuo, kad teisinės procedūros truko daugiau nei 10m., ir net ne visos buvo baigtos. Mergaitė buvo septynerių, kai procesas prasidėjo ir 1994m. sulaukė pilnametystės – 18m. amžiaus. O net iki 1993m. jos teisinis identitetas kaip

⁴² General Comment No. 17: Rights of the child (Art. 24) : . 07/04/89. CCPR General Comment No. 17. (General Comments)

⁴³ Communication No 400/1990 : Argentina. 27/04/95. CCPR/C/53/D/400/1990. (Jurisprudence)

Ximena Vicario nebuvo pripažintas. Pagal Pakto 24str. valstybės dalyvės turi pareigą imtis visų tinkamų priemonių, kad ji būtų apsaugota nuo tokios nemalonios padėties. Komitetas atsižvelgė į savo Bendrąją išvadą dėl Pakto 24str. ir pabrėžė, kad kiekvienas vaikas turi teisę į specialias apsaugos priemones vien dėl savo kaip nepilnamečio statuso, ir tos priemonės yra įvardintos Pakto 2str., kad garantuoti Pakte įtvirtintų teisių įgyvendinimą.

Pakto 24str. 1d. garantuoja, kad:

„Kiekvienas vaikas be jokios diskriminacijos <...> turi teisę į tokias apsaugos priemones, kurių reikia jam, kaip nepilnamečiui, ir kurias turi teikti šeima, visuomenė ir valstybė.“

Buvo nustatyta, kad Argentina nesiėmė visų priemonių pagal Pakto 24str. 1d., ypač tokioje situacijoje, kai mergaitės tėvai dingę be žinios, be to, nesuteikdami globos teisių pareiškėjai, kad būtų atstovaujamos mergaitės teisės. Vicario tikrojo vardo pripažinimo ir identifikacinių dokumentų išdavimo delsimas taip pat pažeidė ir Pakto 24str. 2d., kuri skirta apginti vaiko teisinio identiteto pripažinimą.

Taigi Komitetas nustatė Pakto 24str. 1 ir 2d. pažeidimus. Akivaizdu, kad valstybės turi pareigą rūpintis joje esančiais vaikais, kad jie įsiliėtų į piliečių visuomenę, kurioje galėtų naudotis visomis savo teisėmis.

Be to, būtų pripažintas ir Pakto 17str. pažeidimas, nes gimimo liudijimo falsifikavimas, neteisėtas seselės įvaikinimas, sukėlė savavališką ir neteisėtą kišimąsi į pareiškėjos ir jos anūkės privatų ir šeimos gyvenimą, kuris būtent tame straipsnyje ir yra ginamas. Bet šie faktai atsirado dar prieš įsigaliojant Paktui Argentinoje. Vis gi reikia paminėti, kad Argentinai Paktas įsigaliojo tik 1986m., todėl jis galioja tik nuo to laiko esantiems įvykiams (mergaitė gimė 1976m.), todėl iki tol padaryti pažeidimai buvo nenagrinėti remiantis *ratioe temporis* nepriimtiniu.

Tai gana problematiška situacija, autorės nuomone. Po tokio teismo sprendimo, galima daryti išvadą, kad kol Paktas negaliojo, tokie veiksmai nebuvo privataus gyvenimo pažeidimas, ir tik nuo Pakto įsigaliojimo jie tapo neteisėti. Pažeidimai buvo tęstiniai, t.y. nenutrūkstamai tęsėsi, kol mergaitė negalėjo naudotis savo tikroju vardu. Iš kitos pusės, tarptautinės sutartys kaip ir kiti teisės aktai (su tam tikromis išimtimis) neturi galios atgal, todėl tokioje situacijoje Komitetas paliekamas bejėgis iki Pakto įsigaliojimo momento, nors iš bylos medžiagos akivaizdu, kad pažeidimai buvo. Vis dėl to Komitetas pasinaudojo bent priemone raginti, rekomenduoti valstybei narei dėti pastangas tirti vaikų dingimus, apibrėžti jų identitetą, išduoti identifikacinius dokumentus ir pasus tikraisiais jų vardais nuo pat

gimimo momento ir garantuoti tinkamą atlyginimą jiems ir jų šeimoms, atsiradus pažeidimams.

Argentina pareiškėjai už identiteto pripažinimo delsimą įpareigota sumokėti kompensaciją ir Komiteto įpareigota užtikrinti, kad tokie pažeidimai nebepasikartos. Bet ar pinigai išperka vaiko asmenybės, identiteto neturėjimą beveik iki pat pilnametystės? Tokia problema iškelta Olandijos autorių kolektyvo⁴⁴ po šio sprendimo. Ar piniginė kompensacija bei vaiko grąžinimas jo teisėtai šeimai yra pakankama priemonė valstybėje, kur abdukcija - plačiai paplitęs reiškinys? Autoriai siūlo įsteigti tam tikrą fondą, skirtą apsidrausti, padėti vaikams, atsidūrusiems tokioje situacijoje. Autorės nuomone, fondo steigimas neišspręstų problemos. Svarbiausia raginti valstybes skirti lėšas institucinei sistemai tvarkyti, gimimų registracijai tobulinti ir griežtinti. Vietoj to, kad pripažinti problemą ir ieškoti, kaip kompensuoti jos sukeltas pasekmes, reiktų ją bandyti spręsti iš esmės, kad visiems vaikams būtų užtikrinta ir valstybės garantuota teisė turėti vardą, teisinį identitetą, kad jie būtų pilnaverčiai teisės subjektai.

Nagrinėjant valstybių pranešimus dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo, galima matyti, kokią svarbą Jungtinių tautų Vaiko teisių komitetas teikia vaiko teisei į vardą nuo pat gimimo.

1995m. Vaiko teisių komitetas nagrinėjo padėtį Bangladeše.⁴⁵ Ten, pasirodo, ne visi vaikai buvo registruojami. Kai įrašas tapdavo reikalingas, vietiniai išrinkti pareigūnai tiesiog galėjo išduoti pažymėjimą apie asmens vardą, amžių ir tautybę. Taigi buvo daromi pakeitimai, kad vaikų registravimas būtų unifikuotas visoje šalyje. Po pakeitimų kiekvienam vaikui po gimimo yra suteikiamas vardas plačiąja prasme pagal priimtas socialines normas. Į vaiko vardą gali būti arba ne įtraukta tėvo šeimos pavardė kaip vaiko pavardė, nes Bangladeše nėra tradicijos, kad kiekvienas asmuo turėtų fiksuotą šeimos pavardę. Nesantuokiniai vaikai Bangladeše labai reti. Kad įgauti teisinį identitetą, žmogus turi turėti vardą ir adresą. Vaikai identifikuojamai pagal vardą, tėvo pavardę bei tėvo adresą. Vardas dažniausiai negali būti keičiamas, bet yra galimybė pasikeisti vardą tai įrodant rašytiniais įrodymais ir pranešant laikraštyje. Kiekvienas turi teisę turėti vardą ir adresą. Taigi, jei

⁴⁴ Martin F. F., Schnably S. J., Slye R. C., Wilson R., Simon J. S., Koren E. *International Human rights law and practice, Cases, Treaties and materials*. Netherlands: Kluwer-law international, 1997, psl. 749

⁴⁵ Initial reports of States parties due in 1992 : Bangladesh. 07/12/95. CRC/C/3/Add.38. (State Party Report)

valstybė asmens teisinį identitetą sieja su jo vardu (kurį nebūtinai turi sudaryti ir pavardė) bei adresu, ji kiekvienam garantuoja teisę į vardą. Ši vaiko teisė jam suteikia pripažinimą valstybėje kaip teisės subjekto. Todėl labai svarbu nuo pat gimimo registruoti visus gimusius vaikus ir garantuoti jiems teisę į vardą.

Jungtinių tautų vaiko teisių komiteto spaudos pranešime⁴⁶ Komitetas praėjusiais metais nagrinėjo Peru pranešimą, kaip ten įgyvendinamos Vaiko teisių Konvencijos nuostatos. Teisės į vardą prasme, Peru buvo nustatytas limitas registravimui ir kiekvienais metais apie 110,000 vaikų nebuvo registruoti laiku gimus ir neturėjo gimimo sertifikato. Taip atsitiko dėl daugelio priežasčių, tokių kaip biurokratizmas, nustatytas privalomas mokestis už registravimą, netinkamas registravimo taisyklių interpretavimas, dėl ko tėvai negalėjo užregistruoti gimusių vaikų. Todėl Komitetas pažymėjo, kad būtina pakeisti Civilinį kodeksą, galiojantį nuo 1984m. ir užregistruoti visus gimusius vaikus.

Susirūpinimą dėl tinkamo vaiko vardo pripažinimo JT. Žmogaus teisių komitetas pareiškė dėl Rumunijos 1999m. :Komitetas labai susirūpinęs gatvės ir paliktų vaikų situacija, kuri vis tęsiasi ir lieka neišspręsta. Valstybė narė turėtų imtis visų reikiamų priemonių, suderintų su Pakto 24str., kad tokie vaikai būtų apsaugoti ir atkurtos jų teisės, garantuodama jiems vardą ir užtikrindama, kad visi gimimai yra tinkamai registruojami Rumunijoje.⁴⁷

Dėl Urugvajaus 1998m. Žmogaus teisių komitetas irgi konstatavo: „Komitetas, matydamas valstybės narės progresą vaiko teisių gerbime, ypač būsimajame kodekse, reguliuosiančiame nepilnamečius, vis dar susirūpinęs, kad pagal pateiktą informaciją kodekse diskriminuojama mergaitės nepilnametės ir kad nepilnai apsaugomi naujai gimę vaikai, kai netekėjusios nepilnametės motinos gali registruoti savo vaikus bet kokiame amžiuje, o tuo tarpu nepilnamečiai tėvai gali tai daryti tik nuo 16 metų amžiaus.“⁴⁸

Valstybės narės turi įsipareigojimą paspartinti vaiko tinkamo vardo pripažinimą įtvirtinta nuostata teisiniuose dokumentuose, kad būtų palengvintas formalus pripažinimas į vaiko teisinę individualybę ir tuo tikslu minimalizuoti galimybes paplitusiam vaikų išnaudojimui.⁴⁹

⁴⁶ Nations, Press release: Comitte on the rights of the child examines Peru, 12 January, 2006

⁴⁷ Concluding Observations of the Human Rights Committee : Romania. 28/07/99. CCPR/C/79/Add.111. (Concluding Observations/Comments)

⁴⁸ Concluding Observations of the Human Rights Committee : Uruguay. 08/04/98. CCPR/C/79/Add.90. (Concluding Observations/Comments)

⁴⁹ Joseph S., Schultz J., Castan M. The international Covenant on Civil and political rights. Cares, materials and commentary. Second edition, USA, 2005, psl. 647

Nagrinėjant Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Ruandoje,⁵⁰ Ruandos atstovai tvirtino, kad tėvai privalo duoti vaikui vardą ir tai yra neatimama vaiko teisė. Į identitetą įeina vardas ir gyvenamoji vieta. Bet Žmogaus teisių Komitetas pastebėjo, kad vaiko vardas buvo žymimas tik ant tėvo identifikacinės kortelės, o vaikas savo neturėjo. Jei vaikas gimęs ne santuokoje, buvo preziumuoja, kad vaiko vardas žymimas jį pagimdžiusios motinos kortelėje. Komitetas susirūpinęs situacija, kokia tada padėtis tų vaikų, kurie yra palikti tėvų ar našlaičiai, nes be žymos ar be identifikacinės kortelės jie negauna liginių priežiūros, pradinio išsilavinimo, o ateityje ir teisės balsuoti. Nors vaikas, sulaukęs 14m., gali gauti savo identifikacinę kortelę ir teisę pasikeisti vardą, administracinėje įstaigoje remiantis tik vaiko žodžiais, nesant tėvų, nereikalaujant jokios įrodančios informacijos. Tokia sistema nepriimtina ir Komitetas siūlo daug labiau viską konkretinti, kad būtų pripažintas kiekvieno vaiko identitetas.

Regioniniu lygiu Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija tiesiogiai neįtvirtina vaiko teisių. Tačiau vaiko teisių apsaugos aspektas kyla ir yra išplėtotas Europos žmogaus teisių konvencijos taikymo praktikoje pagal atitinkamus Konvencijos straipsnius. Pirmiausia šiuo atveju reikia kalbėti apie Konvencijos 8str. 1d., kuri pabrėžia kiekvieno asmens, kartu ir vaiko, teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas.⁵¹ Dėl vaiko teisės į privatų gyvenimą yra ir nuostata universalioje Vaiko teisių konvencijoje 16str.:

„1. Nė vienas vaikas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą, buto neliečiamybę, susirašinėjimo paslaptį arba neteisėto kišimosi į jo garbę ir reputaciją.

*2. Vaikas turi teisę nuo tokio kišimosi ar kėsینimosi būti įstatymo ginamas “.*⁵²

Kaip jau minėta pradžioje, teisė į vardą siejasi su teise į privatumą ir yra neatsiejama privataus gyvenimo gerbimo principo dalis, tuo pačiu gali būti ir šeimos gyvenimo gerbimo dalimi. Bet, autorės nuomone, vaiko teisės į vardą neįtvirtinimas Europos žmogaus teisių konvencijoje, ir ypač kai Europos žmogaus teisių teismo vaidmuo yra vienas didžiausių palyginus su kitais žmogaus teisių apsaugos organais, gali kelti problemų. Neužtenka ir netgi

⁵⁰ Summary of the second part (public) of the 98th meeting : Rwanda. 11/10/93. CRC/C/SR.98/Add.1. (Summary Record)

⁵¹ Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje, Teisės ir projektų tyrimų centras, 2005

⁵² Vaiko teisių konvencija, 1989m., Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501a

gana nelogiška vaiko teisę į vardą, pavyzdžiui ką tik gimusio, ginti tik kaip jo privataus gyvenimo dalį. Visų pirma, asmens privatumo pažeidimą gali patirti tik pats asmuo, į kurio privatų gyvenimą, privatumo erdvę buvo neteisėtai kišamasi. Tam reikalingas veiksnumas ir susiformavęs mąstymas, savų įsitikinimų, nuomonės ir savarankiškumo turėjimas. O vaikams, dėl savo fizinio ir protinio nesubrendimo reikalingos specialios apsaugos priemonės ir rūpestis, įskaitant teisinę apsaugą. Taigi gana tikslinga garantuoti teisę į vardą vaikui bent jau tuo tikslu, kad jis būtų nuo pat gimimo identifikuojamas ir turėtų teisinį identitetą, kad būtų pripažįstamas teisės subjektu.

Vaiko teises gina jų tėvai ir globėjai jiems atstovaudami pagal įstatymą, bet būtent privatus gyvenimas yra labai individuali sritis ir apie šios teisės pažeidimą pirmiausia sprendžia pats nukentėjęsysis. Ką tik gimęs vaikas yra visiškai priklausomas nuo tėvų, nuo jį pagimdžiusios motinos. Kad pažeista jo teisė į vardą, t.y. tarkim jo neįregistravimo ar vardo nesuteikimo atveju, o tuo pačiu atimant jam teisę būti teisės subjektu, gali spręsti tik jo motina ar kiti aplinkiniai, jei yra tuo suinteresuoti. Tokiu atveju svarbus vaidmuo tenka ir valstybei. Nėra tekę rasti bylų ar tokių atvejų, kai teismas ar kita institucija pripažįsta nepilnamečio teisės į privatų gyvenimą pažeidimą, kai tame nedalyvauja ar to neinicijuoja jo tėvai ar kiti tretieji asmenys. Dažniausiai vaiko privataus gyvenimo pažeidimas atsiranda tik per jo šeimos privataus gyvenimo pažeidimą. Ir tik subrendęs žmogus gali spręsti apie savo privataus gyvenimo sferą, jos ribas ir tai, kokia apimtimi į ją galima kištis. Todėl labai svarbu yra teisiškai įtvirtinti vaiko teisę į vardą nuo pat gimimo kaip atskirą teisę.

Galima sakyti, kad problemą išsprendžia Vaiko teisių konvencija, garantuojanti vaikui teisę nuo pat gimimo būti registruojamam ir turėti vardą, jei valstybė narė prie jos prisijungusi. O tą padarę dauguma Europos Tarybos narių.

Lietuvos teismų praktikoje bylų, susijusių su vaiko teisėmis, yra daug. 2005m. pirmosios instancijos tesimuose buvo išnagrinėtos 9866 civilinės bylos, susijusios su vaikų ir tėvų teisėmis ir pareigomis. Iš jų – 46 bylos dėl vaiko vardo ir pavardės.⁵³

Taigi labai svarbu vaikui nuo gimimo garantuoti teisę į vardą, kad jis įgytų teisinį identiškumą ir būtų ginamas teisės, kad būtų įgyvendinamos jo teisės.

2.3. Labiau pažeidžiamų vaikų grupių teisės į vardą apsauga

⁵³ Mikelėnas V. Tarptautinių sutarčių vaiko teisių apsaugos srityje taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Vilnius: Justitia 2006/1

Be to, kad vaiko kaip ypatingo teisės subjekto padėtį pabrėžia bendro pobūdžio teisės aktai, Jungtinės tautos daug nuveikė šioje srityje, išskirdama tam tikras vaikų grupes, kurios yra labiau pažeidžiamos ir kurioms reikalinga ypatinga apsauga, ir tuo pačiu teisės į vardą užtikrinimas.

Jungtinių tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacija 34-ojoje sesijoje 2003m. spalio 3d. suteikė didelę reikšmę skurstantiems vaikams ir jų teisių apsaugai. Išskirta ir Vaiko teisių konvencijos 7str. bei 8str. svarba, užtikrinant teisę į asmenybę, identitetą inter alia tokiomis priemonėmis:

- ✓ Kuriant laisvą, efektyvią, universalią prieinamą vaikų gimimų registravimo sistemą;
- ✓ Leidžiant skurstantiems tėvams suteikti vaikui vardą savo pasirinkimu ir gerbiant vaiko teisę į identiškumą.
- ✓ Imtis visų reikiamų priemonių, apsaugoti vaiką nuo tapimo neturinčiu pilietybės.⁵⁴

Taigi pagal Vaiko teisių konvencijos 7str., vaikui turi būti ne tik suteikiama teisė į vardą, bet ir pagal 8str. 1d.

„Valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius, kaip tai numatyta įstatymu, neleisdamos neteisėto kišimosi.“

Vaiko teisių komiteto bendrojoje išvadoje⁵⁵ dar 2006 m. pabaigoje keliami neįgalių vaikų teisių problema. E dalyje tarp kitų svarbiausių pilietinių teisių garantuojama ir teisė į vardą, kurios yra universalios pilietinės teisės, kurios turi būti gerbiamos, saugomos, remiamos visiems, įskaitant ir vaikus su negalia.

Neįgalūs vaikai neproporcingai pažeidžiami registruojant jų gimimą. Be gimimo registracijos jie nepripažįstami teisės ir tampa nematomi valstybėje. Todėl valstybės narės skatinamos užtikrinti tinkamą gimimų registravimą, taip įgyvendinant Vaikų teisių Konvencijos 7str.

Jungtinės tautos gina žmogaus teises ir kitu specialiu tam tikros žmonių grupės teises reglamentuojančiu dokumentu. Tai Visų Migrantų darbuotojų ir jų šeimos narių teisių Tarptautinė Konvencija. Tam sukurtas ir Visų Migrantų darbininkų ir jų šeimos narių teisių

⁵⁴ Committee on the rights of the child, 34th session, 15 September-03 October, Day of general discussion on the rights of indigenous child

⁵⁵ Committee on the rights of the child, 43th session, Geneva, 11-29 September, 2006, General Comment No. 9 (2006) The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9 29 September 2006

apsaugos komitetas (CMW). Neoficialiame susitikime irgi keliamas vardo klausimas. Konvencijos 29, 30, 31str. numatyta migranto darbininko vaiko teisė į vardą.⁵⁶ Migrantų konvencijos 29str. garantuojama: „*Kiekvienas migranto darbininko vaikas turi teisę į vardą, gimimo registravimą ir tautybę.*“⁵⁷ Taigi migravimo situacijoje teisė į vardą labiau pažeidžiama. Tai, aktualu ne tik vaikui, bet ir visiems migrantams. Kylančias problemas dėl tautinių, kalbos, kultūros skirtumų autorė analizuoja V darbo skyriuje.

Bet kuriuo atveju, pabrėžiant labiau pažeidžiamų vaikų teisių svarbą, dar kartą galima įsitinkinti, kad vaiko teisė į vardą labai svarbi jau nuo pat gimimo momento, kad būtų galima ginti vaiko interesus teisiniais būdais.

2.4. Vaiko tėvų (globėjų) ir valstybės teisės ir pareigos įgyvendinant vaiko teisę į vardą

Ką tik gimęs vaikas pats savo teisės į vardą įgyvendinti negali. Teisės įgyvendinimui be valstybės institucijų labai svarbūs asmenys yra vaiko tėvai.

Visų pirma, nuo kada žmogus turi teisę į vardą? Visos žmogaus teisės įgyjamos gimstant. Europos žmogaus teisių teisme 2005m. byloje Znamanskaya prieš Rusiją⁵⁸ buvo iškelta negyvo gimusio vaiko teisės į vardą įgyvendinimo problema. Taip buvo išaiškinta, kad vaiko teisė į vardą labai glaudžiai siejasi ir su jo tėvų teisės į privatų ir šeimos gyvenimą gerbimą įgyvendinimu. Visų pirma, Teismas pasisakė, kad nors EŽTK 8str. aiškiai nenurodo teisės į vardą, asmens vardas – asmens identifikavimo ir nurodymo į šeimą prasme- bet kokiu atveju susijęs su asmens privataus ir šeimos gyvenimo gerbimu.

Skundžiamasi neleidimu negyvam gimusiam vaikui suteikti kildinamą iš tėvo vardą ir pavardę, ją pataisyti (pakeisti) , kad atspindėtų kilmę iš pareiškėjos buvusio partnerio. Šita byla yra kitokia nei bylos, kur buvo ginčijamasi dėl tėvų parinkimo vardo vaikui ar reikalavimai suteikti vaikui motinos pavardę vietoj tėvo pavardės. Šioje byloje nenagrinėjamas atvejis, kai asmuo reikalauja pasikeisti savo pavardę kaip kitose Teismo

⁵⁶ Draft Reporting Guidelines : . 29/09/2004.
CMW/C/2004/L.2. (Other Treaty-Related Document)

⁵⁷ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, New York, 1990, 18 December

⁵⁸ ZNAMENSKAYA v. RUSSIA - 77785/01 [2005] ECHR 361 (2 June 2005)

nagrinėtose bylose, tokiuose kaip, pavyzdžiui, Stjerna prieš Suomiją⁵⁹, nes negyvas gimęs vaikas negali būti laikomas įgijusiu teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą atskirai nuo savo motinos (šiuo atveju – pareiškėjos).

Pagal teismą sąvoka „šeimos gyvenimas“ yra šeimos santykių egzistavimas tarp partnerių, nesvarbu santuokinių ar ne, ir partneriams gimęs vaikas yra *ipso jure* tų santykių dalis nuo jo gimimo momento. Sprendžiant, ar yra šeimos santykiai, žiūrima, ar egzistuoja tikri faktiniai asmenų artimi ryšiai. Tėvas buvo areštuotas prieš gimstant ir mirė netrukus po gimdymo, todėl tarp jo ir gimusio vaiko nebuvo ryšių. Motina turėjo ryšį su embrionu, negyvam gimus norėjo suteikti vardą ir palaidoti, todėl be abejo, vaiko kilmės nustatymas paveikė jos privatų gyvenimą, garantuojamą Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8str.

Teismas nustatė, kad Rusija pažeidė 8str., nes neleido motinai suteikti vaikui tikro tėvo pavardės ir taip nustatyti jo kilmės.

Taigi gimęs negyvas vaikas irgi turi teisę į vardą gerbiant jo tėvų privatų gyvenimą. Byloje vaiko teisė į vardą susieta su motinos teise į privatumą. Vaiko teisės į vardą įgyvendinimas labai svarbi šeimos ir privataus gyvenimo dalis jo tėvams.

Abu tėvai yra lygus įgyvendindami vaiko teisę į vardą. Nei tėvas, nei motina negali būti diskriminuojami nei parenkant vaikui vardą, nei pavardę, taip įgyvendinant sutuoktinių lygiateisiškumo principą. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja Rekomendacijoje 1271 (1995) balandžio 28d., 1995m. dėl diskriminacijos tarp vyrų ir moterų dėl pavardės pasirinkimo perduodant tėvų pavardes vaikams, rekomenduoja, kad Ministrų komitetas įvardintų valstybes nares, kuriose išlikęs diskriminavimas dėl lyties ir paprašytų jų imtis tinkamų priemonių, kad *inter alia* užtikrintų tvirtą lygybę sudarant santuoką, suteikiant teisę pasirinkti bendrą pavardę abiemis santuokos partneriams.⁶⁰ O tai įtakoja ir toje šeimoje gimusius vaikus ir jų pavardę (plačiau apie sutuoktinių pavardės pasirinkimą III darbo skyriuje).

Tėvai dažniausiai būna tie asmenys, kurie išrenka vaikui vardą. Pavyzdžiui, Prancūzijoje iki 1993m. buvo detalai sureguliuota, kokius vardus leidžiama duoti. Vieni reikalavimų tokie, kad vardas gali būti tik: mitologinės kilmės; tam tikrą reikšmę turintys žodžiai; sudurtiniai vardai; susidedantys iš dviejų paprastų vardų. Vėliau jau prieinama

⁵⁹ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

⁶⁰ UNAL TEKELI v. TURKEY - 29865/96 [2004] ECHR 635 (16 November 2004)

išvados, kad bet koks vaiko vardas, jam parinktas tėvų, turi būti registruojamas, išskyrus atvejus, jei toks vardas prieštarautų vaiko interesams.

Vienoje Europos žmogaus teisių teismo nagrinėtų bylų Guillot prieš Prancūziją⁶¹ dėl 8str. pažeidimo teismas pakartoja kaip ir kitose bylose⁶², kad vardas kaip ir pavardė siejasi su privačiu ir šeimos gyvenimu, identifikuoja žmogų dėl jo šeimos ryšių ir visuomenėje.

Tėvų vardo parinkimas vaikui yra jų asmeninis emocinis reikalas ir įeina į jų privačią sferą.

Bylos atveju tėvams nebuvo leista vaikui suteikti jų parinktą vardą ir vietoj „Fleur de Marie, Armine, Angèle“, užregistruoti leista tik „Armine, Angèle“ tuo pagrindu, kad tokio vardo nėra jokiam šventųjų dienų kalendoriuje. Leista ir pridėti 'Fleur-Marie', bet tėvų netenkino toks vardas.

Vaiko vardo parinkimą tėvai ilgai svarstė, todėl buvo labai reiklūs, kad būtų leista registruoti būtent tikslų jų parinktą vardą. Bet teismai ir Prancūzijos institucijos leido oficialiuose dokumentuose naudoti tik parinktą vardą be prielinksnio „de“.

Nacionalinis teismas išaiškino, kad vaiką reikia apsaugoti nuo ypač aikštingų tėvų norų, kurių auka lyg ir tampa vaikas. Vis dėl to Flore de Maria reiškia didvyrę pirmajame literatūros kūrinyje, kuriame jis buvo minimas ir teismas leido naudoti vardą atskirai kaip 2 vardus, teisėtus Prancūzijoje.

Europos žmogaus teisių teismas sutinka, kad galėtų būti sukelta nepatogumų, jei vaiko vardas dokumentuose bus be prielinksnio „de“. Praktikoje, kasdiniame bendravime su aplinkiniais vaikas bus vadinamas vardu, tiksliai pagal tėvų pageidavimą (t.y. galės naudoti vardą, susidedantį iš visų 4 dalių, tik be prielinksnio), bet visgi Prancūzijos teismo buvo suteikta alternatyva parinktam. Nepatogumai nebus tokie dideli, kad pažeistų teisę į privatų gyvenimą.

Pagal dviejų teisėjų priešingą nuomonę, pažeidimas vis dėl to buvo padarytas apribojant vardo pasirinkimo teisę. Jų nuomone, nebuvo iki gali įrodyta, kad draudimas suteikti būtent tėvų tikslų parinktą vardą būtinas demokratinėje visuomenėje. Kitų herojų vardų vartojimas, tokių kaip Kleopatra, yra priimtinas nacionalinės teisės. Išvada tokia, kad niekada nebus labai tikslų ribų tarp privatumo ir viešojo intereso ir kiekvienu atveju reikia analizuoti visų aplinkybių visumą.

⁶¹ GUILLOT v. FRANCE - 22500/93 [1996] ECHR 48 (24 October 1996)

⁶² BURGHARTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994)

Taigi šioje byloje teismas nenustatė tėvų teisės į privatumą pažeidimo, nors jiems ir nebuvo suteikta absoliuti laivė suteikti vaikui vardą. Pasirodo, vardų bei pavardžių klausimų reguliavimas įeina ir į valstybės reguliavimo sferą, ne tik į išimtinai asmens privatumo sritį. Teisė į privatumą teisės į vardą aspektu nėra absoliuti. Tokiu atveju galima prisiminti ir kitą Europos žmogaus teisių teismo bylą, kurioje pripažinta, kad tai, kad gali egzistuoti viešasis interesas reguliuoti vardų naudojimą, nėra tinkama priežastis pašalinti asmens vardo klausimą iš privataus ir šeimos gyvenimo, į kurią įeina ir santykių su kitais palaikymas.⁶³

Kitas klausimas, ar tėvai apskritai privalo suteikti vaikui vardą ir būti pripažinti vaiko tėvais? Tokią problemą sprendžia Europos žmogaus teisių teismas, analizuodamas anonimiškų gimdymų problemą. Odievre prieš Prancūziją⁶⁴ teismas pažymi, kad apskritai pagal Europos teisę reta suteikti motinoms teisę anonimiškai gimdyti. Tik Italijoje ir Liuksemburge tėvams nėra įstatyminio įpareigojimo registruoti naujai gimusį vaiką ar pareikšti jų identitetą registruojant. Priešingai, daugelyje valstybių yra privaloma pareikšti ne tik vardus, bet ir motinos, kurios vaikas yra, bei tėvo (Norvegija, Olandija, Belgija, Vokietija, Ispanija, Danija, UK, Portugalija, Slovėnija, Šveicarija). Pareiškėja, pagimdyta anonimiškai, t.y. išlaptinant jos motinos vardą, teigė, kad noras sužinoti savo tėvus, gimimo ir įvaikinimo aplinkybes, įskaitant savo tėvų ir brolių identitetą – jos privatus gyvenimas, ir tokios informacijos nesuteikimas pažeidžia jos privatų gyvenimą.

Anot teismo, į asmeninį plėtojimąsi įeina detalės apie asmens identitetą, tokios kaip informacijos gavimas, reikalingos atrasti tiesą apie svarbius aspektus apie žmogaus asmeninį identitetą, įskaitant tėvų identitetą. Gimimas, ir ypač vaiko gimimo aplinkybės, formuoja vaiko ir to pasekoje suaugusio privatų gyvenimą, garantuojamą Konvencijos 8str. Valstybė gina du priešingus interesus : pareiškėjos motinos ir pareiškėjos. Bet čia pažeidimo teismas nerado, argumentuodamas tuo, kad motinos privatus gyvenimas, t.y teisė išlaikyti savo vardą konfidencialų, turi būti ginamas ir tai nepažeidžia proporcingumo, neleidžiant dukrai gauti informacijos apie savo gimimą ir tėvų identitetą.

Taigi konfliktas egzistuoja tarp vaiko teisės žinoti savo tėvų vardus, kilmę ir motinos intereso laikyti savo identitetą slaptą. Viena priešasčių ginti motinos interesą esant tokiam konfliktui yra tai, kad taip užkertamas kelias abortams. Teismo sprendimą palaiko ir teisėjai Ress ir Kūris: „Žmonės, kurie siekia bet kokia kaina atskleisti tiesą, priešingą jų tikrosios

⁶³ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

⁶⁴ ODIEVRE v. FRANCE - 42326/98 [2003] ECHR 86 (13 February 2003)

motinos išreikštai valiai, turėtų savęs paklausti, ar jie būtų gimę, jei motinai nebūtų pripažinta teisė gimdyti anonimiškai.“⁶⁵ Taigi pirmumą įgauna bendrasis interesas užkirsti kelią abortams, ir bent tokia kaina leisti vaikui išvysti pasaulį, nesužinant pagimdžiusios motinos vardo...

Vis dėl to, tai nėra absoliutus principas ginti motinos privatumą pirmiau, nei jos vaiko teisę žinoti jos identitetą. Minėtos Odievre bylos bendroje net 7 teisėjų atskiroje nuomonėje⁶⁶ (tik 10 teisėjų balsavo už tai, kad nebuvo pažeistas pareiškėjos privatus gyvenimas) įtvirtinta priešinga pozicija. Jie tvirtai įsitikinę, kad teisė į identitetą, kuri yra esminė teisės į autonomiją ir vystymąsi sąlyga, yra teisės į privataus gyvenimo gerbimą šerdis. Primenami kiti tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos dokumentai, kaip Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija, kurios 7str. garantuoja, kad vaikas nuo gimimo turi „<...>kiek tai įmanoma, teisę žinoti savo tėvus“. ⁶⁷ Taip pat ir Europos tarybos parlamentinė asamblėja rekomendacijoje 1443 (2000) 2000m. kviečia valstybes nares užtikrinti įvaikintiems vaikams teisę žinoti savo kilmę.

Autorė pastebi, kad situacijoje, kai vaikui neatskleidžiama jo tėvų tapatybė, galima išvelgti įvaikintų vaikų diskriminaciją neįvaikintų atžvilgiu, nes pastarieji žino savo tėvus bei kilmę. Reikia pripažinti, kad vaikai, pagimdyti anonimiškai, nežinantys savo tėvų, gali susidurti su didesniais sunkumais ne tik moraliniu aspektu, bet ir medicininio, kai tam tikrais atvejais gali prireikti audinio, organo, ląstelių ar pan., kai didžiausia tikimybė, jog padėti gali tik tėvai, ar kiti biologiškai susiję asmenys. O tai jau skirtingas elgesys, skirtingos situacijos sudarymas asmenims, kas ir yra pagrindinė diskriminacijos sąlyga.

Taigi tėvų ir valstybės vaidmuo esminis ir be galo svarbus, kad vaiko teisė į vardą būtų įgyvendinta. Vaikas pats to padaryti negali, todėl gimusių vaikų registravimo užtikrinimo, įpareigojimo tėvams įtvirtinimo suteikti vaikui teisę į vardą paliekama ir valstybei. Tik ji gali užtikrinti vaiko teisę į vardą nesant vaiko tėvų.

3. Teisė į vardą santuokoje

⁶⁵ Concurring opinion of judge Ress, joined by judge Kūris, ODIEVRE v. FRANCE - 42326/98 [2003] ECHR 86 (13 February 2003)

⁶⁶ Joint dissenting opinion of Judges Wildhaber, Sir Nicolas Bratza, Bonello, Loucaides, Cabral Barreto, Tulkens and Pellonpaa, ODIEVRE v. FRANCE - 42326/98 [2003] ECHR 86 (13 February 2003)

⁶⁷ Vaiko teisių konvencija, 1989 lapkričio 20d., Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501

Sudarant santuoką be dviejų asmenų atskirų pavardžių, siejančių juos su šeima, iš kurios jie kilę, atsiranda nauja sąvoka – naujoji sutuoktinių kuriamos šeimos pavardė. Taigi šioje darbo dalyje vardo sąvoka vartojama siaurąja prasme, t.y. tik kaip pavardė.

Čia daugiausia problemų kyla dėl moterų diskriminacijos pasirenkant šeimos pavardę, nors žmonos ir vyro lygios galimybės sprendžiant klausimą dėl šeimos pavardės sudarant santuoką įtvirtintos ne viename tarptautiniame žmogaus teisių apsaugos dokumente.

3.1. Universalių ir regioninių teisės aktų vienybė draudžiant moterų diskriminaciją dėl šeimos pavardės

Moterų ir vyrų lygios galimybės – neabejotinas žmogaus teisių principas, įtvirtinamas daugelyje tarptautinių žmogaus teisių apsaugos dokumentų.

Universaliu lygiu, t.y. Jungtinių tautų lygiu, be specialios konvencijos diskriminacijai panaikinti, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 3str. nustato: *“Valstybės, šio Pakto Šalys, įsipareigoja užtikrinti vyrams ir moterims lygias teises naudotis visomis šiame Pakte išvardintomis pilietinėmis ir politinėmis teisėmis.”*

Šis reikalavimas suformuluotas gerbiant santuoką, ginamą 23str. 4p. („Valstybės, šio Pakto Šalys, turi imtis reikiamų priemonių, kad būtų užtikrintos lygios sutuoktinių teisės ir pareigos, sudarant santuoką, santuokos metu ir santuoką nutraukiant...“)⁶⁸ kurio tekstas buvo pagrindas ir Europos žmogaus teisių Konvencijos Protokolo Septintojo Protokolo 5 straipsniui.

Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetas išaiškino 23str. 4p., kaip įpareigojantį valstybes nares užtikrinti, kad nėra diskriminacijos tarp vyrų ir moterų, įskaitant kiekvieno sutuoktinio teisę toliau naudoti savo pavardę arba turėti vienodą balsą renkantis naują pavardę.

Specialus Jungtinių tautų moterų lygią padėti ginantis tarptautinis dokumentas - Visų formų moterų diskriminacijos panaikinimo konvencija, kurios 16str. 1(g)p. nustato: *„Valstybės narės imasi visų reikiamų priemonių, kad panaikintų diskriminaciją prieš moteris visose srityse, susijusiose su santuokos ir šeimos santykiais ir ypač turi užtikrinti, moterų ir vyrų lygybės pagrindą: <...>*

⁶⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Valstybės žinios, 2002.08.02, Nr.: 77, Publ. Nr.: 3288

(g) *Vienodas asmenines teises kaip vyro ir žmonos, įskaitant teisę pasirinkti šeimos pavardę, profesiją ir užsiėmimą.*”⁶⁹

Daugelis Europos Tarybos valstybių narių ratifikavo šią konvenciją. Be to, ir visai kitokios kultūros 1986m. įsigaliojusioje Afrikos žmonių ir tautų teisių chartijoje yra 18str. 3d. įtvirtina moterų diskriminacijos draudimą : „*Valstybė turi užtikrinti moterų diskriminacijos panaikinimą ir užtikrinti moterų ir vaikų teisių apsaugą kaip tai nustatyta kitose tarptautinėse deklaracijose ir konvencijose*“.⁷⁰ Taigi ir regioniniai dokumentai nukreipia į kitas tarptautines sutartis, kurios garantuoja moterų ir vyrų lygybę, kuri privalo nebūti pažeista ir santuokoje.

Specialus Jungtinių tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo Komitetas (CEDAW) dėl konvencijos taikymo savo pranešimuose dėl skirtingų šalių⁷¹ patvirtino moterų teises, susijusias su šeimos pavardės pasirinkimu ir su galimybe pasilikti savo pavardę, jei taip nori.⁷² Taigi be žmogaus teisių komiteto, ir specializuotas CEDAW rūpinasi, kad būtų užtikrinta moterų ir vyrų lygybė ir panaikinta moterų diskriminacija. CEDAW bendrajame komentare dėl lygybės santuokoje ir šeimos santykiuose aiškinamas Moterų diskriminacijos panaikinimo konvencija, būtent jos 16str. g punktas dėl sutuoktinių lygybės renkantis pavardę: „*kiekvienas partneris turi teisę pasirinkti vardą, taip saugant individualumą ir identiškumą visuomenėje ir atskiriant tą asmenį nuo kitų visuomenės narių. Kai teisiškai ar tradiciškai moteris įpareigojama pasikeisti vardą sudarant ar nutraukiant santuoką, iš jos atimamos šios teisės*“⁷³

Pagal Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto minėtą 24str. 4p. pavyzdį Europos Tarybos narės 1984m. priėmė 7 Konvencijos Protokolą, kuris įsigaliojo 1988m. lapkričio 1d. Jo 5str. skamba beveik taip pat kaip ir Pakte:

„Sutuoktiniai turi lygias teises ir vienodą civilinę atsakomybę tarpusavio santykiuose ir vaikų atžvilgiu, tiek santuokos sudarymo bei jos trukmės, tiek jos nutraukimo klausimais.

⁶⁹ Convention on the elimination of all forms of discrimination against women, entry into force September 3, 1981 December, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1249, p. 13

⁷⁰ African Charter on human and people's rights, OAU doc. CAB/LEG/67/3 rev.5, 21 I.L.M. 58 (1982)

⁷¹ Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women : Cameroon. 26/06/2000. A/55/38, (Concluding Observations/Comments), Twenty-third session ; Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women : Jamaica. 02/02/2001. A/56/38,. (Concluding Observations/Comments) Twenty-fourth session

⁷² UNAL TEKELI v. TURKEY - 29865/96 [2004] ECHR 635 (16 November, 2004)

⁷³ Equality in marriage and family relations : . 04/02/94. CEDAW General recom. 21. (General Comments) Thirteenth session

*Šis straipsnis neturi daryti jokių kliūčių valstybėms imtis reikiamų priemonių vaikų interesams ginti.*⁷⁴

Iš senesnių, yra du svarbūs dokumentai Europos Tarybos dokumentai, susiję su šeimos pavarde ir lyčių lygybe bendrai: 1978m. rugsėjo 27d. Rezoliucija (78) 37 dėl sutuoktinių lygybės civilinėje teisėje ir 1985m. vasario 5d. Rekomendacija R (85) 2 dėl teisinės apsaugos prieš lytinę diskriminaciją.

Rezoliucijoje Ministrų komitetas pažymi, kad egzistuoja diskriminacija dėl lyties kai kuriose valstybėse narėse ir narės raginamos panaikinti diskriminaciją dėl teisės pasirinkti šeimos pavardę ir teisės perduoti tėvų pavardes vaikui. Net visas 6 paragrafas tai reguliuoja:

„6. ...reguliuoti susijusius su sutuoktinių šeimos pavarde klausimus, kad būtų užtikrinta, kad sutuoktinis nėra reikalaujamas įstatymo pasikeiti šeimos pavardę su tikslu įgauti kito sutuoktinio šeimos pavardę. Ir tam gali būti pasirinkta, pavyzdžiui, viena iš šių sistemų :

- ✓ *bendros šeimos pavardės pasirinkimas kaip kito sutuoktinio susitariant, tiksliau vieno sutuoktinio šeimos pavardę; šeimos pavardė, suformuota iš abiejų sutuoktinių pavardžių (sudedant ir naudojant abi) ar nauja pavardė;*
- ✓ *kiekvieno sutuoktinio šeimos pavardės išsaugojimas, kurią turėjo prieš sudarant santuoką;*
- ✓ *bendros šeimos pavardės suformavimas laikantis teisės, sudedant abiejų sutuoktinių pavardes.*⁷⁵

Ministrų komiteto Rekomendacijoje pažymėta, kad lygybė tarp vyrų ir moterų nebuvo tinkamai užtikrinta šioje srityje dėl valstybių narių didelio darbo kituose dalykuose, o ne šeimos pavardės srityje. Pakeitimai turi būti daromi ne tik keičiant įstatymų leidybą, bet ir kuriant efektyvius teisės gynimo būdus prieš diskriminaciją, ir sankcijas, galiojančias nesilaikant tokių nuostatų. Taip pat rekomenduojamas ir tinkamas mechanizmas, kad užtikrinti lygybę, pavyzdžiui, tarpininkavimas ir pan.⁷⁶

Ministrų komitetas pasisakė, kad kiekviena šalis turi savo teisinę sistemą, reglamentuojančią sutuoktinių pavardę, priklausančią nuo papročių ir vietinių tradicijų, bet

⁷⁴ Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocol No. 11 Strasbourg, 22.XI.1984 (Headings of articles added and text amended according to the provisions of Protocol No. 11 (ETS No. 155) as from its entry into force on 1 November 1998)

⁷⁵ Committee of Ministers Resolution (78) 37 of 27 September 1978 on equality of spouses in civil law

⁷⁶ Recommendation R (85) 2 of 5 February 1985 on legal protection against sex discrimination

pažymėjo, kad šios teisinės sistemos neturėtų turėti jokių diskriminacinių nuostatų. Jis Rekomendacijas perdavė Europos teisinio bendradarbiavimo Komitetui (CDCJ) ir Lygybės tarp moterų ir vyrų valdymo komitetui (CDEG), kad jie ištirtų situaciją detaliai ir per tinkamą laiką pasiūlytų, kokių veiksmų imtis.

CDCJ atliko labai svarbų vaidmenį Europos Tarybos lygmeniu įtvirtinant moterų nediskriminavimo principą pasirenkant šeimos pavardę. Jis jau analizavo klausimus, kylančius dėl vedusių porų šeimos pavardės pasirinkimo 1982-1983m. 1983m. spalio 5d. galutiniame pranešime, liečiančiame šeimos pavardę, Komitetas padarė išvadą, kad tuometinė didelė nacionalinių įstatymų sprendimų įvairovė daro mėginimą šią sritį harmonizuoti labai sudėtingą.

1999m. klausimo nagrinėjimas buvo perduotas Šeimos Teisės Ekspertų Komitetui (the Committee of Family Law Experts). Ekspertai iš skirtingų šalių buvo paprašyti pateikti teisinės padėties pastabas savo šalyje. Iš įvairių Vyriausybių pateiktų pastabų paaiškėjo, kad daug šalių paskutiniu metu reformavo savo įstatymų leidybą arba reformos jau buvo pradėtos vykdyti. Reformos suteikė didesnę aiškumą ir pilną moterų ir vyrų lygybę dėl pavardės.

CDCJ išanalizavo šias pastabas pagal minėtas Rezoliuciją (78) 37 ir Ministrų komiteto rekomendaciją R (85) 2. Tuo metu prieita išvados, kad kai kuriose šalyse Rezoliucijos įgyvendinimas vis dar buvo nepilnas, nors ir dauguma valstybių panaikino diskriminaciją tarp sutuoktinių dėl pavardės. Nors skirtingų papročių ir tradicijų egzistavimas neleido priėti prie universalaus sprendimo, Rezoliucijos (78) 37 6str. suteikė didelį nediskriminacinių sprendimų ratą. Pradėtos brėžti laiko ribos teisinėms reformoms.

Europos teisinio bendradarbiavimo komitetas dar pažymėjo, kad kai kurios narės neatitinka Rezoliucijos sąlygų, tarp kitų ir tą, dėl bendros vedusių porų pavardės, ir paprašė jų iš naujo analizuoti savo įstatymus šioje srityje. Taip pat paskatino jas taikyti moterų diskriminacijos panaikinimo principą, esantį Jungtinių tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo prieš moteris 16str. Savo išvadoje CDCJ pripažino, kad papročių ir vietinių tradicijų skirtingumas turi būti gerbiamas, bet narės turi imtis visų reikiamų žingsnių, kad išvengtų diskriminacijos tarp vyrų ir moterų.

Savo nuomonėje, nusiųstoje Ministrų komitetui 1999m. CDCJ išsiaiškino, kad keletas narių pastaruoju metu pakeitė savo nacionalinius įstatymus, bet kitos dar to nepadarė. Jis pasakė, kad papročių ir vietinių tradicijų skirtingumas turi būti gerbiamas ir nėra jokio reikalo įdiegti vienintelę sistemą. Rezoliucija (78) 37 pateikė platų sprendimo būdų ratą. Narės,

kurios vis dar turi nuostatų, kurios diskriminuoja moteris pavardžių atžvilgiu, turi imtis visų reikiamų žingsnių, kad išvengtų tokios diskriminacijos.

Išspręsta ir Europos žmogaus teisių konvencijos 8 ir 14str. bei Septintojo Protokolo 5str. santykio problema. Europos žmogaus teisių teismo Burghartz byloje⁷⁷ Šveicarijos vyriausybė pasitelkė Protokolo nuostatą, kad paneigtų Konvencijos 8 ir 14str. pritaikymą bylai ginčydamą tuo, kad nuo 7 Protokolo įsigaliojimo 1988m. lapkritį lygybė tarp sutuoktinių pavardės pasirinkimo buvo reguliuojama išimtinai tik Protokolo 5str., apimančiu lygybės tarp sutuoktinių teises ir atsakomybę pagal civilinę teisę, kaip *lex specialis*. Šveicarija buvo nustačiusi, kad protokolo nuostatos bus taikomos pagal jų civilinį kodeksą. Bet teismas nurodė, kad Protokolo 5str pagal protokolo turi būti laikomi Konvencijos dalimi, įskaitant 8str., taip pat galintis pakeiti 8str. ar sumažinti jo apimtį. Todėl nebūtinai turi būti sprendžiamas 8str. pažeidimas ir kartu būtinai ir Protokolo. Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą įgyvendinama pagal Septintąjį Protokolą, t.y., kad ir vyrai, ir moterys, turi teisę į lygią šeimos gyvenimo pagarbą.⁷⁸ Į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimo apimtį patenka ir teisė lygiais pagrindais įgyvendinti teisę į šeimos pavardę.

Jungtinių tautų lygmeniu žmogaus teisių Komitetas bendrajame komentare dėl lygybės santuokoje⁷⁹ irgi pažymi, kad jokia tarp sutuoktinių diskriminacija dėl lyties negali atsirasti. Taip kiekvieno sutuoktinio teisė išlaikyti savo originalią pavardę ar lygiomis teisėmis dalyvauti pasirenkant naują šeimos pavardę turi būti saugoma.⁸⁰ Taigi svarbūs Pakto straipsniai 23str. 4d., saugantis lygias sutuoktinių teises ir bendrai diskriminaciją draudžiantis 26str., kurio garantijos ir suponuoja lygybę tarp sutuoktinių.

Europos tarybos Parlamentinės Asamblėjos dar šių metų Lygių moterų ir vyrų galimybių komiteto pranešime irgi pabrėžiama svarba įgyvendinant teisę į pavardę šeimoje:

„Asamblėja įsitikinusi, kad tik naujas Europos žmogaus teisių konvencijos protokolas, saugosiantis lyčių lygybę kaip žmogaus teisę gali užtikrinti, kad vis likusi moterų diskriminacija civilinėje teisėje, ir nacionalinėje Europos Tarybos valstybių įstatymų

⁷⁷ BURGHAERTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994)

⁷⁸ Equality between the sexes and the European Convention on human rights, Human rights files No.14. A survey of Strasbourg case-law. Council of Europe press, 1995, 53psl

⁷⁹ General Comment No. 19: Protection of the family, the right to marriage and equality of the spouses (Art. 23) : . 27/07/90. CCPR General Comment No. 19. (General Comments)

⁸⁰ Joseph S., Schultz J., Castan M. The international Covenant on Civil and Political rights. Cases, materials and commentary. Second Editon. USA, 2005, psl. 611p

leidyboje, ir privatinėje tarptautinėje teisėje, būtų galutinai panaikinta.“⁸¹ Rekomenduojama ministrų komitetui priimti tą protokolą.

Taigi dar šiais metais vis dar pastebėta, kad nelygybė egzistuoja tarp sutuoktinių diskriminuojant moteris suteikiant savo pavardę vaikui.

Dvi svarbios Asamblėjos rekomendacijos dėl diskriminacijos tarp vyrų ir moterų perduodant pasirenkant pavardę ir perduodant tėvų pavardes vaikams: 1271 (1995) ir 1362 (1998)⁸². Kai dauguma Europos Tarybos narių šiuo metu jau padarė įmanoma moterims išlaikyti savo mergautinę pavardę sudarant santuoką, tik keletas įstatymiškai suteikė moteriai teisę perduoti būtent savo vardą vaikui lygiais pagrindais kaip ir vyrui, vaiko tėvui.

Moters įpareigojimas prisiimti vyro pavardę gali būti interpretuojamas kaip moters nuasmeninimo, „depersonalizacijos“ forma, sumenkinanti ją iki vyro šeimos „dalies“ ir pažeidžianti jos privatų gyvenimą atskleidžiant jos vedybinį statusą ir kartais net jos vedybines problemas tretiesiems asmenims. Paprasčiausiai, daugelyje jurisdikcijų moters neįgalinimas perduoti savo pavardės – ir tokiu būdu dalį savo identiteto- savo vaikams gali būti pripažįstamas kaip moterų diskriminacijos forma. Todėl be delsimo valstybės turi prisiimti įsipareigojimus pagal minėtas rekomendacijas.

Asamblėja, siūlydama naują protokolą, ragina valstybes tuo tarpu užtikrinti lyčių lygybės apsaugą civilinėje teisėje, peržiūrint ir, jei reikia, keičiant, pildant nacionalinę teisę, ypač šeimos teisėje (taisykles, reguliuojančias moters pavardės perdavimą vaikams).

Matyti, kad ir universaliai, ir regioniniu lygmeniu, dėl moters teisės į pavardę vis dar pastebima problema dėl išlikusio įsitikinimo, kad moteriai, sukūrus šeimą, automatiškai turėtų pereiti vyro pavardė. Įžvelgti sutuoktinių nelygybę galima ir vaikų atžvilgiu, kai būtent vyro pavardė automatiškai pereina ir jo sutuoktinei, ir bendriems vaikams. Taip moteris lyg praranda savo identitetą ir tampa tik vyro šeimos dalimi. Diskriminacija atsiskleidžia toliau analizuojant praktiką.

3.2. Sutuoktinių diskriminacija dėl pavardės šeimos ir visuomenės kontekste

⁸¹ Parlamentaientary Assembly. Council of Europe. Report of the Committee on Equal Opportunities for women and men, Doc 11177, 6 February 2007

⁸² Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 1362 (1998) “Discrimination between women and men in the choice of a surname and the passing on of parents’ surnames to children”

Ne visada vyravo nuostata dėl sutuoktinių laisvės pasirinkti šeimos pavardę, suteikiant galimybę kiekvienam pasilikti savąją, neturint bendros pavardės. Dar Lucie – Husler prieš Šveicariją byloje⁸³ Europos Tarybos žmogaus teisių Komisija nustatė, kad vis dėl to yra reikalinga šeimai, t.y. sutuoktiniams ir jų vaikams būti lengvai identifikuojamiems trečiųjų šalių. Todėl dėl daugelio specifinių teisinių santykių santuokoje, gerbiant ir pačius sutuoktinius, ir trečiąsias šalis, Komisija laikėsi nuomonės, kad toks tikslas yra pateisinamas nustatant įpareigojimą sutuoktiniams turėti vienodą pavardę. Todėl situaciją, kai Šveicarijoje šeimos pavardė turi būti vyro pavardė, moteriai tik suteikiant galimybę prie jos pridėti mergautinę savo pavardę, pripažino nepažeidžiančią moters privatumo. Autorės nuomone, tada dar nebuvo pastebėta, kad gerbiant trečiuosius asmenis, šiek tiek pamirštami patys sutuoktiniai. Pažymėtina, kad pagal pavardės kaitą tretiesiems atskleidžiama, ar moteris ištekėjusi, kada skiriasi ir pan., o vyro šeimyninės padėties pagal pavardę nustatyti neįmanoma. Taigi, kaip vėliau pripažinta tarptautiniu lygmeniu vis dėl to iškyla diskriminacijos problema pagal 14str. Europos žmogaus teisių konvencijos 14str. Ta problema, kaip minėta, jau išspręsta.

Panaši moters diskriminacijos problema iškilo, ir, autorės nuomone, nebuvo išspręsta, X prieš Olandiją byloje. Problema buvo dėl rinkimų, kai rinkiminiuose sąrašuose ištekėjusios moterys minimos pagal nuorodą į vyro pavardę, o vyrų šeimyninė padėtis neatskleidžiama. Be laisvų rinkimų pažeidimo pagal Konvencijos pirmąjį protokolą, buvo skundžiamasi dėl diskriminacijos pagal 14str. Komisija neižvelgė čia diskriminacijos, remdamasi tuo, kad tokia tvarka paremta įstatymais, o ir daugelis olandų moterų turi vyro pavardę ir tokia yra dabartinė olandų visuomenė.⁸⁴ Toks argumentas šiais laikais būtų nesvarus visų pirma todėl, kad pripažinta moters teisė lygiais pagrindais su vyru pasirinkti šeimos pavardę. Todėl nenorėdama, jog jos šeimyninė padėtis būtų atskleidžiama tretiesiems asmenims, ji laisvai gali pasilikti savo mergautinę pavardę.

Būtent tokia tendencija ryški Burghartz⁸⁵ byloje, kur valstybės neleidimas sutuoktiniams laisvai rinktis šeimos pavardes pripažįstamas kaip pažeidžiantis Konvencijos 8str. garantuojamą teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, taip pat įžvelgiama diskriminacija, draudžiama Konvencijos 14str. Ir moteris, ir vyras gali laisvai pasirinkti šeimos pavardę, ir vyro, ir moters originalių pavardžių pridėjimas prie bendros šeimos

⁸³European Commission on human rights, Hagmann Husler v. Switzerland, Appl. No. 8042/77, Dec. 15.12.1977

⁸⁴X v. Netherlands, No. 9250/81, Dec. 3.5.83, D.R.

⁸⁵BURGHARTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994)

pavardės vienodai paveikia šeimos pavardę, nepripažįstant ar nesuteikiant pirmenybės nei vienam sutuoktinių pasirinktam variantui.

Nagrinėjant teisės aktų dėl sutuoktinių lygybės taikymo praktiką renkantis šeimos pavardę, matyti pagrindinės kylančios problemos reguliuojant šį klausimą.

Nagrinėjant šį klausimą, labai svarbi Europos žmogaus teisių teismo byla *Ünal Tekeli prieš Turkiją*.⁸⁶ Čia Teismas labai plačiai išaiškina sutuoktinių teisę į pavardę, remdamasis ne tik aukščiau paminėtais Europos Tarybos regioniniais dokumentais, bet ir Jungtinių Tautų universaliais aktais, kas dar kartą patvirtina tarptautinį sutuoktinių lygybės principą. Sprendžiama ir diskriminavimo bei lyčių lygybės problema tokioje situacijoje.

Trumpa bylos fabula tokia, kad Turkijos pilietė ištekėjo ir prisiėmė vyro pavardę, tuo metu dirbdama teisininke praktikante. Profesiniame gyvenime ji buvo žinoma savo mergautine pavarde, todėl ja pasirašinėdavo teisinius dokumentus bei kitus dokumentus, susijusius su jos profesine veikla. Bet abiejų pavardžių oficialiuose dokumentuose negalėjo vartoti pagal nacionalinius įstatymus. Kyla klausimas dėl moters diskriminavimo pavardės atžvilgiu šeimoje, nes pagal Turkijos įstatymus ištekėjusi moteris privalo turėti vyro pavardę, taip pat dėl jos šeimos gyvenimo negerbimo.

Visų pirma, Teismas patvirtina, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 8str. neturi atskiros nuostatos dėl vardų, bet kaip asmens identifikacija ir nuoroda į šeimą asmens vardas liečia jo(jos) privatų ir šeimos gyvenimą. Faktas, kad gali egzistuoti viešasis interesas reguliuoti vardų naudojimą, neparodo, kad asmens vardo klausimas turėtų būti išimamas iš privataus ir šeimos gyvenimo, į kurį tam tikru lygiu įeina ir teisė palaikyti santykius su aplinkiniais.

Pareiškėja susirūpinusi faktu, kad teisiškai ištekėjusi moteris negali išlaikyti savo mergautinės pavardės po santuokos, o tuo tarpu vedęs vyras pasilieka savo pavardę, kurią turėjo prieš sudarant santuoką. O tai yra neabejotinai skirtingas elgesys dėl lyties tarp asmenų analogiškoje situacijoje.

Pagal Teismą, labai svarbus yra Europos Tarybos vaidmuo įgyvendinant lyčių lygybę. Du jau minėti Europos Tarybos Ministrų komiteto dokumentai: Rezoliucija (78) 37 dėl sutuoktinių lygybės civilinėje teisėje ir Rekomendacija R (85) 2 dėl teisinės apsaugos dėl lyties diskriminacijos yra pagrindiniai to pavyzdžiai. Šie tekstai ragina valstybes nares naikinti visas diskriminacijos formas dėl lyties tarp kitų dalykų ir dėl pavardės pasirinkimo.

⁸⁶ UNAL TEKELI v. TURKEY - 29865/96 [2004] ECHR 635 (16 November 2004)

Taip pat tokios nuostatos yra ir Parlamentinės Asamblėjos, ir Europos teisinio bendradarbiavimo Komite. Be to, jau minėta Jungtinių tautų Konvencijoje dėl visų formų moterų diskriminavimo uždraudimo, kurią Turkija ratifikavusi, irgi suteikia lygias teises moterims ir vyrams, todėl sutuoktiniai turi teisę rinktis pavardę lygiais pagrindais.

Iš visų valstybių narių Turkija yra vienintelė šalis, kuri reglamentuoja, kad nors ir sutuoktinių pora pageidauja alternatyvos, vyro pavardė yra šeimos pavardė ir ten egzistuoja automatiškas moters pavardės praradimas per santuoką. Ištekėję moterys Turkijoje negali naudoti savo mergautinės pavardės netgi jei abu sutuoktiniai sutinka. Pagal 2001m. lapkričio 22d. Turkijos įstatymą jau buvo galimybė mergautinę pavardę pridėti prie vyro pavardės. Bet tai vis tiek nepanaikino diskriminacijos tuo atveju, kai moteris nenori, kad santuoka paveiktų jos pavardę. Bet vyro pavardės privalomas naudojimas šeimoje bylos nagrinėjimo metu 2004m dar nebuvo panaikintas.

Kitas klausimas yra, ar šeimos vienetas vaizduojamas kaip sujungta pavardė ir ar atsiradus sutuoktinių nesutarimui, vieno partnerio pavardė gali būti primesta kitam. Europos sistemos leidžia priėti išvados, kad sutuoktiniai gali ir neturėti bendros pavardės. Todėl teismas aiškina, jog įpareigojimas moteriai šeimoje turėti vyro pavardę, net jei jai ir leidžiama prie jos pasilikti savo mergautinę pavardę, neturi objektyvaus pagrindo.

Tradicinės sistemos kaita, žinoma, paveiktų gimimų, santuokų ir mirčių registravimą Turkijoje. Kad ir kaip bebūtų, visuomenė turi toleruoti tam tikrus nepatogumus, kuriuos ji patiria, kad individai galėtų gyventi su orumu dėl to, kad pasikeitė vardą. Darbe nesigilinant į vardo plačiąją prasmę keitimo atvejus (pavyzdžiui, *Christine Goodwin v. the United Kingdom* atveju, kuris analizuojamas III darbo skyriuje), galima tik paminėti, kad nors Turkija ir patirs nepatogumų keičiant sistemą, tą padaryti yra būtina kad užtikrinti lygybę. Byloje dėl to buvo nustatytas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 14str. pažeidimas, kuris draudžia diskriminaciją. Nepalyginamai daugiau pastangų valstybė turi įdėti įgyvendinant vardo keitimo plačiąją prasmę keitimo atvejus, pavyzdžiui pripažįstant transseksualų teisinio identiteto pasikeitimą.

Nebūtinai tik moteris gali būti diskriminuojama dėl pavardės šeimoje. *Burghartz* prieš Šveicariją⁸⁷ byloje iškilo tokia situacija, kad vyrui buvo draudžiama savo pavardę rašyti prieš žmonos pavardę, kuri buvo pasirinkta kaip šeimos pavardė.

⁸⁷ BURGHARTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994)

Trumpai nusakant situaciją, galima paminėti, kad moteris Susanna Burghartz turi Šveicarijos ir Vokietijos pilietybę ir jos sutuoktinis Albertas Shnyderis – Šveicarijos pilietis ir pora susituokė Vokietijoje. Žmona pasirinko pavardę „Burghartz“ kaip šeimos pavardę, o vyras kaip šeimos pavardę išlaikė ir savo originaliąją, ir pridėjo žmonos pavardę – „Schnyder Burghartz“. Šveicarijos valstybė vyrui neleido naudoti pasirinktos pavardės, nes kaip šeimos pavardė buvo užregistruota Burghartz. Ginčyta, kad buvo pažeisti Konvencijos 8 ir 14str.

Dar kartą pažymėta, kad 8str. nėra aiškinamosios nuostatos dėl pavardės kaip kituose tarptautiniuose dokumentuose, tokiuose kaip Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių pakto 24str., Vaiko teisių apsaugos konvencijos 7 ir 8str. ar Amerikos Žmogaus teisių konvencijos 18str. Asmens pavardė, kaip asmens identifikavimo ir priskyrimo šeimai priemonė, nėra susijusi tik su šio asmens asmeniniu ir šeimos gyvenimu. Asmeninis gyvenimas tam tikra prasme yra ir teisė užmegzti ir plėtoti santykius su kitais individualiais, įskaitant ir profesinę ar komercinę sritis. Todėl Šveicarijos argumentas, kad pirmiausia rūpinamasi parodyti šeimos vieningumą per pavardės vieningumą, Teismo neįtikino.⁸⁸

Pagal 1984m. įstatymą, Šveicarijoje tik moteriai suteikta teisė naudoti savo pavardę šalia vyro pavardės kaip pasirinktos šeimos pavardės. Anot Teismo, negali būti daromi jokie diferencijavimai lyties atžvilgiu. Renkantis pavardę negali būti skiriama pirmenybė kažkurio sutuoktinio pavardei ir negalima remtis šeimos vienybės užtikrinimu, kaip šeimos pavardės kaip vienos vartojimu, neleidžiant prijungti ir kito sutuoktinio pavardės. Todėl pripažintas 14 ir 8str. kartu pažeidimas. Abiem sutuoktiniams privalo būti suteiktos vienodos teisės įgyvendinant pasirinktą šeimos pavardę arba net jos nepasirenkant ir pasiliekančią savo originalias iki santuokos turėtas pavardes.

Be Europos valstybių, kur pagaliau einama į pilnateisę moterų padėtį, visiškai lygiavertę vyrui, Jungtinių tautų Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo prieš moteris 16str. labai dažnai pažeidžia islamo šalys, teisindamosi religiniais motyvais. Kai kurios jų įsitikinę, kad tokia nuostata, sulyginanti vyrų ir moterų padėtį, prieštarauja kultūrinės ir religinės normoms ar *Sharia* (islamo teisei). Kuveitas, pavyzdžiui, nurodo:

„Kuveito valstybės vyriausybė deklaruoja, kad nelaiko savęs įpareigotos pagal 16str. nuostatas tiek, kiek tai pažeidžia islamo *Sharia*, islamui esant oficialiai valstybės religijai.“⁸⁹

Vis dėl to nuo aštuntojo dešimtmečio pastangos tarptautiniu mastu įtvirtinti sutuoktinių lygybės principą buvo svarios ir praktiškai įgyvendinamos valstybėse. Šiais

⁸⁸ Berger V. Europos žmogaus teisių jurisprudencija. Vilnius, 1997

⁸⁹ Rehman J. International human rights law. A practical approach, England, 2003, 361-362psl.

laikais jau išvelgta ištekėjusių moterų diskriminacija automatiškai priskiriant jai ir vaikams vyro pavardę.

Dar prieš keletą mėnesių Europos moterų ir vyrų lygių galimybių komitetas pastebi, kad vis dar daug moterų turi vyrų pavardes.⁹⁰ Autorės nuomone, tas faktas savaime nėra jokiū būdu neigiamas, nes vis dėlto tai įtakota ilgamečių tradicijų, požiūrio į šeimą. Ir negalima sakyti, kad jei moteris ištekėjusi pasikeičia pavardę į vyro pavardę, ji jau patiria diskriminaciją. Tiesiog privalo būti jos valia pasirinkti tokią pavardę. Bet analizuojant tokio reiškinio priežastis ir valstybių sudarytas sąlygas, galima pastebėti, kad tai nebūtinai nulemta sutuoktinių bendro sprendimo.

Pagal kai kurias teisinės sistemas ištekėję moterys privalo pasirinkti tik vyro pavardę. To šaltinis gali būti papročiai, įstatymų leidyba, automatinis sutuoktinių sprendimas ar atvirkščiai. Kitose teisinėse sistemose moterys gali pasilikti savo mergautinę pavardę, pridėdant ją prie vyro pavardės. Galų gale, kai kurios valstybės leido moteriai rinktis, kurią pavardę naudoti santuokoje, bet išlieka faktas, kad vyras niekada nekelia sau klausimo, ar jam privalu keisti pavardę sudarant santuoką.

Vyro pavardės prisiėmimas turi akivaizdžių praktinių privalumų tuo atžvilgiu, kad motina vis dėl to nori turėti tokią pačią pavardę kaip jos vaikai. O vaikams įprasta, kad suteikiama tėvo pavardė, todėl ir moteriai nelieka kito kelio turėti vienodas su vaikais pavardes. Reporterio nuomone, kaina, kurią moka moteris, kad turėtų tokią pačią pavardę kaip ir jos vaikai, yra tikra depersonalizacija, kai ji tampa tik savo vyro šeimos dalimi. Vyro pavardės turėjimas taip pat gali tapti žalingas skyrybų atveju, jei žmona yra įpareigota pasikeiti pavardę. Tokie pavardės keitimai atskleidžia moters vedybines problemas jos kolegoms, verslo santykių partneriams ar kitiems tretiesiems asmenims, kai tuo tarpu vyrai, kurie gali skirtis ir vėl vesti be kitų sužinojimo, nepatiria jokio privatumo pažeidimo. Sprendimas pasilikti vyro pavardę po skyrybų, gali būti vargu ar patenkinantis, nes tai verčia moterį gyventi kažkieno, kas nebeturi jokios reikšmės jos gyvenime, vardu.

Kad santuokiniai vaikai dažniau turi tėvo pavardę, įrodo nacionalinė įstatymų leidyba. Ši taisyklė be išimčių taikoma Liuksemburge, Lietuvoje, Olandijoje ir Belgijoje, arba kitur ši taisyklė taikoma, kai nėra sutuoktinių priešingo sprendimo – Lenkijoje, Austrijoje, Italijoje, Vengrijoje ir Šveicarijoje. Tokia situacija yra ir ne santuokoje gimusiems vaikams.

⁹⁰ Parlamentaientary Assembly. Council of Europe. Report of the Committee on Equal Opportunities for women and men, Doc 11177, 6 February 2007

Ispanijoje taisyklė tokia, kad nors ir vaikui suteikiamos abiejų tėvų pavardės, tėvas neabejotinai įgauna pirmenybę, kai jo pavardę visada turi eiti prieš motinos.

Taigi reporteris siūlo, užtikrinant lyčių lygybės principą, susijusį su pavardėmis, suteikti tėvams galimybę pasirinkti, kokią pavardę suteikti jų vaikui, ir ta pavardė galėtų būti vieno iš tėvų arba abiejų kombinacija. Reporterio galutinis siūlymas yra sukurti aiškia nuostatą dėl moterų ir vyrų lygybės principo viršenybės prieš bet kokią nuostatą privačiose tarptautinės teisės sutartyse ar pačioje konvencijoje, dėl faktiško lygybės įtvirtinimo sudarant naują papildomą Europos žmogaus teisių konvencijos protokolą.

Keičiantis gyvenimo aplinkybėms, visuomenės požiūriui į šeimą, keičiasi ir šeimos pavardės reguliavimo ypatumai. Nuo visiško moters teisių neturėjimo šeimos pavardės klausimu ir automatiškai jai ir to pasekoje sutuoktinių vaikams perduodamos tik vyro pavardės prieiname iki visiško lygių galimybių įtvirtinimo. Sutuoktiniai gali rinktis bet kurią iš jų kaip šeimos pavardę, bet kokią kitą ar netgi neturėti bendros pavardės. Pavardės klausimas susiejamas su moters privataus gyvenimo gerbimu santykiuose su visuomene, taip pat santykiuose su vaikais. Šeimos vienetas vis labiau tampa tik sutuoktinių privačios gyvenimo sferos dalimi.

Taigi nesuteikiant vyrui ir moteriai lygių teisių sudarant santuoką pasirinkti šeimos pavardę, be privataus ir šeimos gyvenimo gerbimo pažeidimo, kyla ir jos diskriminavimo problema. Teisė į šeimos pavardę turi būti lygiais pagrindais įgyvendinama abiejų sutuoktinių neprimetant nei vienos jų pavardžių, abiem sutuoktiniams sprendžiant dėl pavardės sudarant santuoką.

4. Teisė pasikeisti vardą

4.1. Vardo keitimo reguliavimas ir priežastys

Kaip jau minėta, jei žmogui garantuojama teisė į vardą, gali atsirasti atveju, kai jam turi būti garantuojama ir teisė jį pasikeisti. Santuokos atveju, labai dažnai sutuoktiniai keičia pavardę pasirinkdami vieno ar kito, sudarydami bendrą iš abiejų junginio ar pasirinkdami visai naują pavardę, kuris bus laikoma jų šeimos pavarde.

Daugelyje Europos Tarybos narių vardo keitimas turi atitikti tam tikras sąlygas. Belgijoje, Portugalijoje ir Turkijoje bet kokia priežastis gali būti pasitelkta paremiant norą keisti vardą. Prancūzijoje, Vokietijoje, Liuksemburge ir Šveicarijoje priežastys turi būti įtikinamos. Pavyzdžiui, Vokietijoje 2003m. jau buvo specialus transseksualų įstatymas, pagal kurį asmenys gali reikalauti pasikeiti vardą dėl savo transseksualios orientacijos, jie daugiau nesijaučia priklausantys lyčiai pagal gimimo sertifikatą, jei paskutinius tris metus gyveno pagal tokias tendencijas, ir yra didelė tikimybė, kad nekeis orientacijos ateityje.⁹¹ Kai kuriuose valstybėse reikalaujama specifinių priežasčių: pavyzdžiui, kad esamas vardas sukelia tarimo ir rašybos sunkumų (Austrija) ar sukelia teisinių ar socialinių sunkumų (Austrija ir Graikija), ar prieštarauja padorumui, geram elgesiui (Olandija, Ispanija), ar yra absurdiškas (Austrija, Italija ar Olandija), ar pažeidžia asmens orumą (Ispanija).⁹²

Lietuvoje nurodomas sąrašas priežasčių, kada asmuo gali pakeisti vardą ir pavardę Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymo 2str.:

„2. Lietuvos Respublikos piliečiai ir Lietuvoje nuolat gyvenantys asmenys be pilietybės pakeisti savo vardą (vardus), pavardę (pavardes) turi teisę šiais atvejais:

2.1. kai pasirenka kitą vardą, pavardę vietoj jo turėtų dėl to, kad jo vardas, pavardė negražiai skamba arba juos sunku ištartti;

2.2. kai nori turėti vienodą su savo sutuoktiniu pavardę arba susigrąžinti ikisantuokinę pavardę, jeigu apie tai nebuvo pareikšta nutraukiant santuoką;

2.3. kai nori dvigubą vardą ar pavardę pakeisti į vieną iš jų arba atvirkščiai;

2.4. kai nori, kad vardas, pavardė būtų rašomi pagal tarimą ir nesugramatinti (be lietuviškų galūnių) arba pagal tarimą ir gramatinami (su lietuviškomis galūnėmis);

2.5. kai pavardė keičiama siekiant išsaugoti senolių pavardę;

2.6. kai dalyvauja liudytojų apsaugos programoje.“⁹³

Nors ir gali atsirasti daug priežasčių, dėl ko individas norėtų pasikeisti vardą ar pavardę, Europos žmogaus teisių teismas sutinka, kad gali egzistuoti teisėtas viešasis

⁹¹ VAN KUCK v. GERMANY - 35968/97 [2003] ECHR 285 (12 June 2003)

⁹² STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

⁹³ Asmens vardo, pavardės, tautybės pakeitimo taisyklės, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas dėl asmens vardo, pavardės ir tautybės pakeitimo taisyklių patvirtinimo, 2001 m. birželio 20 d. Nr. 111

interesas reguliuoti tokį keitimą – užtikrinti tinkamą gyventojų registravimą, išsaugoti asmens identifikavimo reikšmę ir nukreipti asmenį į šeimą.⁹⁴ Vardų bei pavardžių keitimo reguliavimas nebūtinai pažeidžia asmens privataus gyvenimo sferą. Tokias atvejais vėl būtina rasti pusiausvyrą tarp viešojo, bendro visuomenės intereso ir individo interesų.

Viena priežasčių, dėl kurios pareiškėjams Olandijoje nebuvo leista pasikeisti pavardes, buvo religiniai motyvai. Pareiškėjai, norėję pavardes pasikeisti į Hindu religijos pavardes, kad galėtų tapti Hindu dvasininkais, kreipėsi į Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetą. Komitetas svarstė tik dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių 17str. pažeidimo, kuris garantuoja teisę į privatumą: *“Niekas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą <...>”*⁹⁵, neįtraukiant pavardės keitimo į minties, sąžinės ir religijos laisvės apimtį. Pažeidimas buvo nustatytas ir pripažinta, kad Olandija pažeidė pareiškėjų teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą neleisdama jiems pasikeisti pavardžių.

Pirmiausia, Komitetas nustatė, ar Pakto 17str. apskritai saugo žmogaus teisę pasirinkti ir pasikeisti vardą. Pabrėžta, kad privatumo supratimas remiasi ta žmogaus gyvenimo sfera, kurioje jis(ji) gali laisvai išreikšti savo identitetą, būti asmenybe santykiuose su kitais arba vienas. Komitetas mano, kad asmens pavardė sudaro svarbią asmens identiteto dalį ir kad į apsaugą nuo savavališko ir neteisėto kišimosi į asmens privatumą įeina ir apsauga nuo savavališko ir neteisėto kišimosi į asmens teisę pasirinkti ar pasikeisti vardą. Bylos atveju pareiškėjų prašymas buvo teisėtas, nes atitiko olandų įstatymus. Be to, atsisakymas pripažinti vardo keitimą turi remtis tik specifinėmis to atvejo aplinkybėmis. Nors ir valstybė leido pasikeisti vardus, dėl pavardžių priėmė priešingą sprendimą, argumentuodama tuo, kad jos neįtikino, jog naujosios pavardės būtinai religijai, ir kad jos neskamba olandiškai.⁹⁶ Pagal Komitetą, tokios valstybės atsisakymo suteikti leidimą keisti pavardę priežastys nėra pagrįstos ir dėl to buvo pripažintas 17str. 1d. pažeidimas. Taip pagal to pačio straipsnio 2d. įpareigojo Olandiją suteikti tinkamus teisės gynimo būdus, kad tokie pažeidimai nebepasikartotų.

Autorė dėl antrojo Olandijos argumento, jog naujosios pavardės neskambės olandiškai, pilnai sutinka su Komiteto nuomone. Tokia priežastis nuspręsti neleisti pasikeisti pavardę negali būti lemianti. Žmogaus pavardės reguliavime sunku išvelgti viešąjį interesą. Taip jau būtų galima išvelgti ir tautinių, religinių mažumų diskriminaciją, ginamą

⁹⁴ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

⁹⁵ Tarptautinis Pilietinių ir politinių teisių paktas, Valstybės žinios., 2002.08.02, Nr.: 77, Publ. Nr.: 3288

⁹⁶ Communication No 453/1991 : Netherlands. 09/12/94. CCPR/C/52/D/453/1991. (Jurisprudence)

tarptautinėje teisėje (tautinių mažumų teisės į vardą problematika analizuojama V darbo dalyje). Bet dėl būtinumo klausimo, ar pavardės pakeitimas yra būtinas, ar nėra, galima padiskutuoti, remiantis individualia nuomone.

Individualioje Nisuke Ando nuomonėje⁹⁷ iškeltas klausimas dėl tokio Komiteto sprendimo. Visų pirma, jis nesutinka, kad pavardė priklausotik tam asmeniui, kurio privatumą saugo Pakto17str., ir neįtakojat kitų individų asmeninio ir šeimos gyvenimo. Vakarietiškoje visuomenėje pavardė gali būti laikoma tik kaip elementas asmens identitetui nustatyti, pakeičiamas įvairiais numeriais ir šifrais. Kad ir kaip bebūtų, kitose pasaulio vietose vardai turi įvairovę socialinių, istorinių ar kultūrinių prasmų ir žmonės suteikia vertę savo vardams. Tai ypatingai atsispindi pavardėse. Jei šeimos narys pasikeičia savo pavardę, tai galėtų paveikti ir kitus šeimos narius. Nisuke Ando sunku daryti išvadą, kad pavardė priklausot išskirtinai tik to asmens privatumo sferai. Su jo argumentais be abejojimo galima sutikti ir atkreipti dėmesį, kad visgi reiktų nepamiršti nagrinėjamo atvejo dėl pavardės keitimo šeimos gyvenimo kontekste išsigilinus, kaip tai paveiks jo šeimą kaip vienetą ir kitus asmenis, kurių teisė į privatumą ir šeimą taip pat ginama kaip ir besikeičiančio pavardę asmens. Ypač svarbu šiuo atveju būtų vaikai, gimę to asmens šeimoje ir turintys tą pačią pavardę. Pavyzdžiui, Lietuvoje *„Susituokusiam asmeniui pakeitus pavardę, kito sutuoktinio pavardė nepasikeičia. Nepilnamečių vaikų pavardė pasikeičia, jeigu pavardę pakeičia abu tėvai. Kai pavardę pakeičia tik vienas iš tėvų, tai nepilnamečių vaikų pavardės pakeitimo klausimas sprendžiamas tėvų susitarimu.*⁹⁸ Be to, ir pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso Antrosios knygos 21str. 2d. ieškinį dėl asmens teisė į vardą pažeidimo gali pareikšti ir šeimos nariai⁹⁹, kas įrodo, jog jų šeimos nario teisės į vardą pažeidimas susijęs ir su jų interesais.

Taigi valstybė, analizuodama priežastis, dėl kurių asmuo turi interesą pasikeiči pavardę, ir sprendama, ar jos pagrįstos, turėtų atsižvelgti ir į jo šeimyninę situaciją, ypač vaikų gerovę, ir kaip tai paveiks jų interesus. Vėl konkrečios situacijos kontekste reiktų siekti interesų pusiausvyros, nes keisdamas pavardę ir taip įgyvendindamas savo teisę į privatumą, asmuo gali neproporcingai pažeisti kitų asmenų teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą.

⁹⁷ Individual opinion by Mr. Nisuke Ando (dissenting), Communication No 453/1991 : Netherlands. 09/12/94. CCPR/C/52/D/453/1991. (Jurisprudence)

⁹⁸ Asmens vardo, pavardės, tautybės pakeitimo taisyklės, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas dėl asmens vardo, pavardės ir tautybės pakeitimo taisyklių patvirtinimo, 2001 m. birželio 20 d. Nr. 111

⁹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262

Reikšminga ir kita individualioji nuomonė. Nors ir niekur nerasime, kad Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetas įtvirtintų žmogaus teisę pasikeisti vardą ar pavardę kaip sudėtinę teisės į vardą dalį, taip ir privataus gyvenimo dalį, tą netiesiogiai vis dėlto pripažįsta savo sprendime.¹⁰⁰ Bendrajame komentare dėl 17str. irgi nepasisakoma dėl vardo keitimo.

Supriešinant, galima pastebėti, kad Europos žmogaus teisių teismas vis dėl to pripažino valstybės neleidimą pasikeisti pavardę teisėtu ir nerado tokia draudime teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimo.¹⁰¹ Žinoma, čia priežastys buvo kitos, nukreiptos į pavardės kilmę, siejamą su protėviais. Apibendrinant tiesiog reikia pripažinti, kad sprendžiant dėl valstybės pavardžių keitimo reguliavimo būtina analizuoti visas aplinkybes ir priežastys bei pavardės pakeitimo reikšmę žmogaus privačiam ir šeimos gyvenimui.

4.2. Transseksualių asmenų problematika keičiant vardą, pripažįstant naująjį identitetą ir sudarant santuoką

4.2.1. Europos žmogaus teisių teismo požiūris į transseksualaus asmens identiteto pasikeitimą

Gana nauja ir specifinė yra asmenų, pakeitusių lytį, situacija. Jiems po tokio pasikeitimo, be abejo, kad įteisinti savo naująjį teisinį statusą ir identitetą būtina varo, pavardės ir kitų duomenų keitimo procedūra. Nors dabartinėje tarptautinėje arenoje ir pradeda dominuoti lyties keitimo operacijų pripažinimas, transseksualai vis dar patiria problemų dėl savo naujojo identiteto pripažinimo.

Kai kurios valstybės per įstatymų leidybą, teisės aiškinimą ar administracinę praktiką suteikė transseksualams galimybę pakeisti savo teisinį statusą, kuris atitiktų jų naujai įgytą identitetą. Šioje sferoje valstybės naudojasi didele laisve.

Transseksualumas nėra nauja sąlyga, bet tam tikri jo bruožai buvo pastebėti ir ištirti tik neseniai. Daug vystymo, plėtojimo buvo medicinos ir mokslo srityse, kas atkreipė dėmesį į tokių žmonių problemas ir surado būdus jas palengvinti medicininiu ir chirurginiu būdu.

¹⁰⁰ . Individual opinion by Mr. Kurt Herndl (dissenting), Communication No 453/1991 : Netherlands. 09/12/94. CCPR/C/52/D/453/1991. (Jurisprudence)

¹⁰¹ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

Sąvoka “transseksualas” dažnai naudojama tiems, kurie fiziškai priklausydami vienai lyčiai, jaučiasi įsitikinę, kad priklauso kitai; jie dažnai siekia labiau integruoto, apibrėžto identiteto praeidami sudėtingą medicininį gydymą ir skausmingas chirurgines operacijas, kad pritaikytų savo fizinę charakteristiką prie savo psichologinės prigimties. Transseksualai, kurie yra sudaro pakankamai apibrėžtą ir aiškią asmenų grupę.¹⁰²

Istoriškai labai prieštaringa ir kintanti yra tarptautinė praktika. Atskleisti šią problemą autorė pirmiausia pasirenka regioninę žmogaus teisių apsaugos praktiką Europos žmogaus teisių teisme ir buvusioje žmogaus teisių komisijoje dėl jos aiškumo ir išsamumo.

Pirmoje byloje dėl transseksualų problemos 1980m. Daniel Van Oosterwijck prieš Belgiją¹⁰³ dar tuometinė Europos žmogaus teisių komisija sprendė, ar Belgija pažeidė Europos žmogaus teisių konvencijos 8str., garantuojantį šeimos ir privataus gyvenimo gerbimą bei 12str., suteikiantį teisę sukurti šeimą. Pareiškėjos identitetas buvo pakeistas nuo gimimo. Ji gimė moterimi - Danielle Van Oosterwijck. Ne visi dokumentai, tame tarpe ir gimimo liudijimas atitiko jos pakeistą identitetą. – ne visur buvo pakeistas jos naujasis vardas ir pavardė į vyro. Taip Belgija pažeidė minėtas teises pilnai nenustatydama civilinio statuso. Tuo metu Belgijoje nebuvo jokių įstatymų dėl transseksualių asmenų. Byla nebuvo nagrinėta Europos žmogaus teisių teisme dėl neišnaudotų vidaus gynybos priemonių. Galima paminėti, kad Belgijoje gimimo liudijimas nėra istorinis įrašas dėl individo statuso gimimo metu, bet gali būti keičiamas sudarant santuoką, keičiant vardą. Ir nors Belgija leido pakeisti vardus, jie nebuvo keičiami gimimo liudijime su naująja lytimi. Vis dėlto Teismas vis tiek atkreipė dėmesį į problemą ir pasisakė, kad nors valstybė ir ėmėsi priemonių, kad būtų pakeisti vardai, ji nepripažino seksualinio identiteto ir visų iš to kilusių pasekmių.

Vienoje nepublikuotoje byloje irgi dėl skundo, kad nacionalinė valdžia neleidžia pasikeisti savo status kaip rezultato po teisėtos lyties pakeitimo operacijos, buvo priimtas kompromisas. Byloje X prieš Vokietiją (Appl. 6699/74. X v. Federal Republic of Germany, D and R 11 (1978)) buvo priimtas draugiškas susitarimas, kai Vokietijos valdžia sutiko padaryti vardo ir lyties pakeitimus pareiškėjo gimimo liudijime.¹⁰⁴ Pastebėtina, kad tokia Vokietijos praktika labai sveikintina, ypač tuo metu, kai Komisija ir teismas dar nebuvo

¹⁰² Janis M. W., Kay. R. S. European human rights law. USA, 1990, psl. 212-213

¹⁰³ VAN OOSTERWIJCK v. BELGIUM - 7654/76 [1980] ECHR 7 (6 November 1980)

¹⁰⁴ P. van Dijk, G. J. H. van Hoof. Theory and practice of the European Convention on human rights. Second edition, Netherlands, 1990, 376psl.

nustatę valstybėms narėms griežtų įpareigojimų dėl transseksualų teisės pasikeiti vardą garantavimo.

Nemažai skundų transseksualai pateikė dėl Jungtinės karalystės veiksmų, tiksliau, neveikimo, kai valstybė nekeitė savo įstatymų leidybos tam, kad nustatytų transseksualų civilinį statusą. 1986m. Rees byloje¹⁰⁵ pareiškėjas gimė moteriškos lyties ir vardu Brenda Margaret ir pavarde Rees. Po pagalbinio gydymo hormonais, vardą pasikeitė į vyrišką Brendan Mark, vėliau į Mark Nicolas Alban. Gavo naują pasą su naujaisiais vardais, bet titulas "Mr." (vyr. giminės anglų kalboje) nebuvo pridėtas. Po pačios lyties keitimo operacijos pakeisti jau visi dokumentai ir pridėtas titulas "Mr." pase, išskyrus gimimo liudijimo pakeitimą. Jam tokia dviprasmiška vardo įtvirtinimo situacija sukėlė napatogumų socialiniame gyvenime ir jis skundėsi Jungtinės karalystės atsisakymu gimimo liudijime pakeisti lytį, kuti neatitiko vardo.

Galima pastebėti, kad transeksualai tuo metu Didžiojoje Britanijoje turėjo palyginti didelę laisvę, kur laisvai galėjo keisti vardą bei pavardę ir jei jų lytis iš vis nurodoma, pasirinkti titulą "Mr" ar "Mrs." Tokia laisvė jiems duoda daug privalumų palyginus su valstybėmis, kur visi oficialūs dokumentai turi sutapti su registravimo ofiso įrašais.¹⁰⁶ Taigi iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad jungtinėje Karalystėje teisė į vardą pilnai įgyvendinama ir kartu su jos dalimi pasikeiti vardą, tam nedarant kliūčių.

Bet visgi gimimo liudijime nurodoma biologinė lytis gimus ir šio dokumento gali kai kuriais atvejais prireikti santykiuose su trečiaisiais asmenimis. Komisija Rees byloje pastebi, kad Jungtinė Karalystė pilnai pareiškėjo nepripažįsta kaip vyro visiems socialiniams tikslams, tokiose srityse kaip santuoka, pensija, tam tikrose įsidarbinimo srityse. Taigi nepataisytas gimimo liudijimas net gali užkirsti kelią sudaryti tam tikras privačias sutartis kaip vyrui. Todėl atsisakymas keisti pareiškėjo gimimo liudijimą pažeidė Konvencijos 8str., valstybės pozityvią pareigą efektyviai užtikrinti pareiškėjo teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Jei valstybė mediciniškai pripažįsta identiteto pasikeitimą, ji turi ir pozityvią pareigą pripažinti ir teisiškai, kad asmuo neliktų neapibrėžtu teisės subjektu.¹⁰⁷

Tokia buvo tik Komisijos nuomonė. Teismas buvo priešingos nuomonės. Jis, nors ir pažymėjęs, jog privatus gyvenimas nebuvo pažeistas ir kad gimimo registravimo sistemos

¹⁰⁵ REES v. THE UNITED KINGDOM - 9532/81 [1986] ECHR 11 (17 October 1986)

¹⁰⁶ Mark W. Janis, Richard S. Kay. European human rights law. Usa, 1990, 213psl.

¹⁰⁷ REES v. THE UNITED KINGDOM - 9532/81 [1986] ECHR 11 (17 October 1986)

keitimas, slapto prieraišo įrašymas sukeltų daug administracinių nepatogumų ir pareigų trečiosioms šalims, problemų šeimos ir paveldėjimo teisėje, vis dėlto pasisakė:

“Šiuo metu paliekama valstybėms nustatyti, kaip jos reguliuos likusius transseksualų reikalavimus. <..>Teismas susirūpinęs problemos svarbumu ir poveikiu asmenims, su kuriais ji susijusi. Konvencija visada turi būti taikoma esamų aplinkybių situacijoje. Turi būti imamasi teisinių priemonių pagal tam tikrus sociologinius ir mokslinius pasiekimus.”¹⁰⁸

Tiesiog tuometinė teisinė situacija, sistema nebuvo apsvaistyta ir paruošta pilnai priimti transseksualumą ir jo pripažinimo pasekmes, ir taip nukentėjo savo teisę į vardą pilnai bandantys įgyvendinti asmenys. Teisės į vardą pažeidimas nėra tame, kad jos negalima įgyvendinti, t.y. pasikeisti vardą, bet tame, kad valstybė jos nepripažįsta oficialiai ir nesiima priemonių, įgyvendinant žmogaus privataus gyvenimo gerbimą. Teisinė sistema turi būti vieninga ir leidžianti individui pasikeisti vardą viename jo dokumente ir draudžiant tai padaryti kitame, jau atsiranda teisės į vardą pažeidimas, sukeliantis nemalonus situacijas santykiuose su trečiaisiais asmenimis, taip pažeidžiant asmens teisę į privataus gyvenimo gerbimą, apskritai pagarbą žmogui ir jo orumui.

Ir nors Jungtinėje Karalystėje gimimų registras jau yra istorinis dokumentas, t.y. jame įrašomas individo statusas gimimo metu, kuris netaisomas, kai keičiamas asmens vardas. Vis dėl to yra padaryta išimtis įsivaikinat, kai gimimų registre galima daryti pakeitimus. Europos žmogaus teisių teismas dar žiūrėjo ir privataus ir viešo intereso balansą, argumentuodamas savo sprendimą. Rees byloje. Nors ir yra priežasčių, kodėl gali būti daromi pakeitimai gimimo liudijime įsivaikinat, jos nėra analogiškos transseksualų situacijai, kai gimimo liudijimo keitimas sukeltų istorinių įrašų falsifikavimą, pavyzdžiui ginkluotosioms pajėgoms.

Atskirojoje nuomonėje¹⁰⁹ siūlomas transseksualų teisinio identiteto nepripažinimo sprendimo variantas. Galima išduoti trumpą sertifikatą, kuris neatskleistų transseksualo buvusio statuso, o būtų atitinkantis esamą identitetą, ypač turint omenyje, kad tokia praktika Jungtinėje Karalystėje egzistuoja įvaikintų asmenų atžvilgiu. Autorė sutinka, kad tai tikrai būtų palengvinę tuometinę transseksualų padėtį, tik Jungtinė Karalystė tuo ir nepasinaudojo.

¹⁰⁸ Ten pat

¹⁰⁹ Dissenting opinion of judges Bindshedler-Robert, Russo and Gersing, REES v. THE UNITED KINGDOM - 9532/81 [1986] ECHR 11 (17 October 1986)

Cossey¹¹⁰ byloje buvo remtasi tais pačiais argumentais, kaip ir Rees atveju. Teismas nenorėjo keisti savo nuomonės dėl Konvencijos interpretavimo. Paminėta, kad vardus ir pavardes Jungtinėje Karalystėje galima pasikeisti labai laisvai ir naudoti naujuosius be apribojimų, išskyrus tam tikras profesijas, kur reikalingi tam tikri formalumai keičiant vardą. Naujieji vardai galioja teisinės identifikacijos prasme ir gali būti naudojami tokiuose dokumentuose kaip pasas, vairuotojo pažymėjimas, automobilio registracija, nacionalinis draudimas, medicininė kortelė, mokesčiai, socialinis aprūpinimas, rinkimai ir pan. O gimimo registracijoje nurodomas vardas, pavardė, lytis, kurie yra istoriniai nekeičiami faktai.

Taigi kaip teisė į vardą pažeidžiama, jei jį galima keisti netgi be sudėtingų procedūrų ir kliūčių? Bet kyla klausimas, ar teisės į vardą pripažinimas ne visuose asmens dokumentuose jau yra teisės į vardą įgyvendinimas? Bet kuriuo atveju toks nepilnas naujojo vardo pripažinimas veikia asmens privatų gyvenimą, sukeldamas nepatogumų santykiuose su trečiaisiais asmenimis dėl neaiškiaus, dviprasmiško identiškumo. Tokią išvadą bepigiu daryti šiais laikais, žinant besikeičiantį, vis liberalesnį visuomenės ir valstybės požiūrį į transseksualus ir vis didėjantį jų teisių pripažinimą, kai transseksualių asmenų teisės pripažįstamos, įtvirtinamos ir ginamos daugelyje valstybių.

Pažymėtina, kad šioje byloje teisėjų nuomonės nelabai sutapo: tik 10 prieš 8 rezultatu buvo nuspręsta, kad atsisakymas pakeisti transseksualo gimimo liudijimą nepažeidė Konvencijos 8str. Dabartiniu požiūriu labai svarbios kitų teisėjų nuomonės. J. Martins pastebėjo dėl teismo baimės keiti savo jurisprudenciją dėl pasikeitusių aplinkybių. Ir kad vien biologinis faktorius nustatant lytį negali būti esminis, kai egzistuoja labai svarbių socialinių faktorių.¹¹¹

B prieš Prancūziją¹¹² Teismas jau buvo nuomonės, kad naujojo identiteto nepripažinimas asmens dokumentuose sukelia Konvencijos 8str. pažeidimą. Bet tokį sprendimą lėmė tai, kad Prancūzijoje transseksulams nebuvo leista pasikeisti vardo. Vyrų gimęs pareiškėjas Norbert Antoine norėjo pasikeisti vardą į moterišką "Lyne Antoinette" po lyties keitimo operacijos, bet Prancūzija tam nesuteikė teisės. Teismas jau pažymėjo, kad esamas požiūris į socialinius pokyčius, patiriamus transseksulų, ir kad patobulinti tiriamieji

¹¹⁰ COSSEY v. THE UNITED KINGDOM - 10843/84 [1990] ECHR 21 (27 September 1990)

¹¹¹ Dissenting opinion of judge Martins, COSSEY v. THE UNITED KINGDOM - 10843/84 [1990] ECHR 21 (27 September 1990)

¹¹² B. v. FRANCE - 13343/87 [1992] ECHR 40 (25 March 1992)

moksliniai darbai leidžia nukrypti nuo analizuotų sprendimų Rees ir Cossey bylose. Be to, faktas, kad kaip ir Belgijoje¹¹³ Prancūzijoje gimimų registravimas yra ne istorinės kilmės kaip Jungtinėje Karalystėje, bet labiau tarnaujantis kaip įrašai apie esamą situaciją ir yra reguliariai peržiūrimi bei keičiami.

I prieš UK byloje¹¹⁴ 2002m. Teismas vėl primena Rees, Cossey, Sheffield ir Horsham bylas prieš Jungtinę Karalystę, kuriuose pasisakė, valdžios atsisakymas keisti gimimų registravimo sistemą ar išduoti naują gimimo sertifikatą pagal pasikeitusią lytį negali būti laikomi privataus gyvenimo pažeidimu. Valstybė tam neturi pozityvios pareigos. Valstybės tik raginamos minimalizuoti nepageidaujamus transseksualių asmenų nepatogumus, išduodant vairuotojo pažymėjimus, pasus ar kitus dokumentus su nauju vardu ir lytimi. Bet kadangi teismas formaliai neprivalo sekti visų savo priimtų sprendimų ir kadangi Konvencija gina pirmiausia žmogaus teises, turi būti atsižvelgiama į beiškeičiančias sąlygas valstybėje ir bendrai valstybėse narėse, ypač svarbu, kad Konvencija būtų taikoma ir aiškinama taip, kad žmogaus teisės būtų praktiškos ir efektyvios, ne tik iliuzinės ir teorinės. Todėl esamame kontekste, kai teismas nuo 1986m. jau buvo susirūpinęs transseksualų rimtomis problemomis ir pabrėžęs svarbą imtis teisinių priemonių toje srityje, pastebima tendencija teisiškai pripažinti transseksulumą tarptautiniu mastu. Reikalingos išimties registravimo sistemoje ir transseksulams, kaip tai daroma įvaikintiems asmenims.

Be galo svarbi Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę byla¹¹⁵, kurioje aiškiai išreikštas dabartinis Europos žmogaus teisių teismo liberalus požiūris į transseksualus. Kadangi valstybė pripažįsta lyties keitimą, būtų neteisinga nepripažinti ir to padarinių – asmens teisinio identiteto pasikeitimo. Todėl valstybė turi pozityvią pareigą pripažinti pasikeitusį asmens identitetą, keičiant įstatymų leidybą. To nepadarius, pažeidžiamas asmens privataus gyvenimo gerbimo principas. Taigi tokios praktikos tendencijos leidžia teigti, kad transseksualo naujoji tapatybė, tame tarpe ir vardas bei pavardė turi būti pilnai pripažinti asmens dokumentuose, netgi gimimų registracijos sistemoje kaip pavyzdį imant įvaikintų vaikų pakeistą asmens statusą po gimimo registravimo.

4.2.2. Transseksualaus asmens teisės į santuoką dviprasmiškumo problema

¹¹³ VAN OOSTERWIJCK v. BELGIUM - 7654/76 [1980] ECHR 7 (6 November 1980)

¹¹⁴ I v. United Kingdom - 25680/94 [2002] 2 F.L.R. 518, [2002] 2 F.C.R. 613 (ECHR)

¹¹⁵ CHRISTINE GOODWIN v. THE UNITED KINGDOM - 28957/95 [2002] ECHR 588 (11 July 2002)

Teisė į santuoką garantuojama ir Europos žmogaus teisių konvencijos 12str.(„Vyras ir moteris, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir kurti šeimą pagal naudojimąsi šia teise reguliuojančius valstybės įstatymus“¹¹⁶), ir pagal Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 23str. 2d. („Vyrams ir moterims, sulaukusiems santuokinio amžiaus, pripažįstama teisė tuoktis ir kurti šeimą“¹¹⁷). Tokia teisė garantuojama tik tarp dviejų priešingų lyčių asmenų – vyro ir moters. Pirmas faktorius, pagal kurį tretieji asmenys nustato asmens lytį, yra vardas, kas iš pirmo žvilgsnio signalizuoja jų lytį. Dažnai vardai ne tik skirstomi į vyriškus ir moteriškus, bet ir pagal skirtingas pavardžių galūnes moterims ir vyrams, kaip Lietuvoje. Taigi transseksualams tai labai aktuali problema, kai yra galimybė atsirasti etgi labai kurioziškoms situacijoms.

Europos žmogaus teisių teismo pozicija, kol nebuvo pripažinta, jog neleidimas keiti transseksualių asmenų kai kurių asmens dokumentų pagal jų pasikeitusį identitetą, nepažeidžia jų teisės į privatus ir šeimos gyvenimo gerbimą, leidžia susidaryti labai dviprasmiškai situacijai. Pavyzdžiui, Rees byloje¹¹⁸ pripažinta, jog lytį pakeitęs asmuo neįgauna teisės sudaryti santuokos su asmeniu, kuris yra priešingos lyties nei jo esama. Ponas Rees, kuris po lyties keitimo operacijos yra vyras ir turi vyrišką vardą negali vesti moters. Tai suponuoja išvadą, kad jis turėtų turėti galimybę vesti vyrą, kas yra priešinga lytis tai, kokios jis gimė. Nors Teismas ir pažymėjo, kad kai kuriose valstybėse jau buvo galima asmenų santuoka pagal jų naująją lytį, Teismui tai nėra pakankamas įrodymas, kad atsisakoma tradicinės santuokos koncepcijos.¹¹⁹ Ir dėl lemiamo išimtinai tik biologinio faktoriaus nustatant asmens lytį tikslui sudaryti santuoką, Komisija liko prie nuomonės, kad tai nėra jokia transseksualių lytį pakeitusių asmenų diskriminacija.¹²⁰ Taigi iki 2002m. taip ir nebuvo jokio sprendimo spręsti tokias situacijas, jei nacionaliniai valstybių narių įstatymai nereguliuoja lytį pakeitusių asmenų teisės sudaryti santuoką.

Pasikeitus teismo požiūriui į transseksualių asmenų padėtį ir imponuojant valstybėms narėms pareigą įtvirtinti pasikeitusį transseksualaus asmens identitetą, tokia absurdiška

¹¹⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu nr. 11, Valstybės žinios, 2000, Nr. 96,

¹¹⁷ Tarptautinis Pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 12 19, Valstybės žinios, 2002 08 02, Nr.: 77-3288)

¹¹⁸ REES v. THE UNITED KINGDOM - 9532/81 [1986] ECHR 11 (17 October 1986)

¹¹⁹ COSSEY v. THE UNITED KINGDOM - 10843/84 [1990] ECHR 21 (27 September 1990)

¹²⁰ XV.UK X, Y and Z v. THE UNITED KINGDOM – 73/1995/581/667 1997 ECHR (22 April 1997)

situacija išspręsta. Transseksualas neturi visų naujosios lyties biologinių charakteristikų, bet Teismas pažymi, kad vis augančio ir tobulėjančios operacijų ir harmoninės terapijos kokybės pagalba galima nustatyti, kad lyties lemiamas kriterijus yra ne tik įgimtas chromosomos elementas. Yra žinoma, kad chromosomų anomalijos gali atsirasti natūraliai ir tokiais atvejais individai turi būti priskirti vienai ar kitai lyčiai pagal konkrečias aplinkybes individualiu atveju. Teismas nėra įsitikinęs, kad chromosominis elementas, tarp visų kitų, turėtų neišvengiamai įgauti viršenybę nustatant transseksualų lytį teisiniems tikslams.¹²¹ Taigi pažymėta, kad santuokos sudarymui asmuo turėtų būti priskiriamas vienai ar kitai lyčiai pagal faktorių visumą. Vienas faktorių socialiniu atžvilgiu yra asmens vardas, per kurį asmuo identifikuojamas visuomenėje. Vardas įeina į asmens privataus gyvenimo sritį, todėl turėtų būti ginama asmens teisė dalyvauti visuomenės gyvenime, palaikant ryšius su kitais, savo vardu.

Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetas nėra toks išsamus dėl transseksualų teisės į vardą, ir iš to kylančių kitų teisių. Kad santuoka garantuojama tik tarp vyro ir moters aišku ir iš praktikos¹²², ir iš minėtos Pakto nuostatos. Nėra tikrumo, kurią lytį Komitetas priskirtų transseksualiam asmeniui Pakto 23str.2d. kontekste santuokos sudarymui įgyvendinti: lytį gimimo momentu ar perimtą lytį po lyties keitimo operacijos. Geriausia būtų, kad Žmogaus teisių komitetas laikytųsi progresyvios pozicijos ir pripažintų transseksualaus asmens pakeistą lytį kaip tinkamą šeimos sudarymui.¹²³ Tada teisę į šeimą jau galėtų įgyvendinti pilnai socialinį, teisinį statusą pakeitęs transseksualas pagal savo naująją lytį. Tokios pozicijos laikosi Europos žmogaus teisių teismas¹²⁴ ir pripažįsta Konvencijos 12str. pažeidimą, neleidžiant transseksualiam asmeniui sudaryti santuokos remiantis naująja lytimi.

James Kingston pastebi ir tokios problemos galimą absurdiškumą.¹²⁵ Jis atkreipė dėmesį į tai, kad nei Komisija, nei teismas nepastebėjo galimybės, kad reikalavimas individui atskleisti savo lytį valstybei ir visuomenei galėtų sukelti privatumo pažeidimą. Į tuometinę

¹²¹ CHRISTINE GOODWIN v. THE UNITED KINGDOM - 28957/95 [2002] ECHR 588 (11 July 2002)

¹²² Ms. Juliet Joslin et al. New Zealand, Communication No. 902/1999, U.N. Doc. A/57/40 at 214 (2002)

¹²³ Joseph S., Schultz J., Castan M. The international Covenant on Civil and Political rights. Cases, materials and commentary. USA, 2005, psl. 609

¹²⁴ CHRISTINE GOODWIN v. THE UNITED KINGDOM - 28957/95 [2002] ECHR 588 (11 July 2002), I v. United Kingdom - 25680/94 [2002] 2 F.L.R. 518, [2002] 2 F.C.R. 613 (ECHR)

¹²⁵ Kingston J. Transsexuality. L. Heffernan editor with J. Kingston. Human rights. A European Perspective, Dublin, 1994, psl. 194

Europos žmogaus teisių komisiją kreipęsi pareiškėjai Eriksson ir Goldschmidt¹²⁶ teigė, jog Švedija pažeidė Pakto 12str. Pirmasis pareiškėjas gimė vyru, bet jam pavyko Švedijos valdžios būti pripažintam moterimi (pasikeisti vardą, gauti naują asmens kortelę su moterišku kodu). Jis nusprendė nesidaryti lyties keitimo operacijos ir turėjo santykių su kita pareiškėja moterimi. Švedijoje tos pačios lyties asmenims neleidžiama tuoktis, o teisiškai abu pareiškėjai buvo moteriškos lyties, todėl jiems irgi pritaikytas toks draudimas. Komisija nustatė, kad toks draudimas yra leidžiamas, nes Konvencijos 12str. garantuoja santuoką tik tarp skirtingos lyties asmenų. Tai visiškai absurdiška turint omenyje, kad pareiškėjas biologiškai yra vyras. Toks pavyzdys taip pat įrodo ir tai, kad nustatant asmens lytį labai svarbu atsižvelgti į būtent visą visumą biologinių, socialinių ir teisinių kriterijų visumą. Autorė, palaikydama šį požiūrį, dar gali pridėti, kad vis dėl to yra svarbu reguliuoti asmens identiteto keitimą, reikalaujant įrodyti priežastis, dėl kurių siekiama pasikeisti vardą, o ypač kai tai siejasi su vardo keitimu į priešingos lyties vardą. Vien teisinių tam tikros lyties savybių, kaip ir tik biologinių, nepakanka santuokos sudarymui.

5. Tautinių mažumų atstovų teisės į vardą specifika

5.1. Tautinių mažumų teisės į vardą įgyvendinimo problemos

Aišku, kad kiekvienas žmogus nuo pat gimimo turi teisę į vardą (plačiąja prasme). Bet kaip gi spręsti situacijas, kai žmogaus vardas nėra vietinės kilmės, žmogus kilęs iš kitos valstybės, kuri naudojami savo kalba. Tokiu atveju ir žmogaus vardas valstybėje, kurioje jis gyvena, gali atrodyti kitoks, nepriimtinas ir nesuprantamas. Be to, tokiam vardui ne tik tarti, bet, svarbiausia, rašyti, ypač oficialiuose dokumentuose, gali kilti nemažų problemų. Kiekviena valstybė turi oficialią kalbą (kalbas) ir tik ja rašomi asmens duomenys, išduodami dokumentai, tokie kaip svarbus asmens tapatybės dokumentas – pasas, kortelė ar pan.

Kaip elgtis užsieniečiui ar valstybės piliečiui, kurio vardas kilęs iš kitos kalbos, jį sudaro simboliai, nenaudojami valstybės oficialioje kalboje?

¹²⁶As to the admissibility of Application No.4573/89 Anita ERIKSSON and Asta GOLDSCHMIDT v. Sweden, 9 November, 1989, ECHR

Analizuoti žmogaus teisę į vardą tautinių mažumų kontekste darbo autorė pasirinko dėl šios temos problematiškumo, kai tautinių mažumų atstovams daug sudėtingiau įgyvendinti savo teisę į vardą nei tos valstybės piliečiams, nesantiems tautine mažuma. Literatūriniai, kalbiniai trukdžiai gali pažeisti asmens teisę į vardą, nors ir tokia teisė yra garantuojama toje valstybėje.

Jungtinės tautos 1992m. paskelbė specialią deklaraciją dėl tautinių mažumų teisių.¹²⁷ Čia nėra atskiros nuostatos dėl mažumų teisės į vardą. Bet tokią teisę tautinėms mažumoms garantuoja Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 11str. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 11str. 1d. garantuoja tautinių mažumų teisę į vardą:

„Šalys įsipareigoja pripažinti kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisę į savo pavardę (tėvo vardą) ir vardą (vardus) vartoti mažumos kalba bei teisę į tai, kad jie būtų oficialiai pripažinti pagal Šalių teisinėse sistemose nustatytas sąlygas.“¹²⁸

Taigi valstybės turi ne tik pripažinti tautinių mažumų vardų ir pavardžių vartojimą, bet ir pozityviają pareigą oficialiai įtvirtinti tokių vardų bei pavardžių vartojimą.

Ilgą laiką mažumų teisės buvo lyg pamirštos ir jie turėjo tenkintis teisėmis, kurios joms „lieka“, tarp visų daugumos, neatsižvelgiant į jų specifinę padėtį valstybėje narėje. Fernand'as de Varrennes, kuriuo darbo autorė remiasi analizuodama Tautinių mažumų pagrindų konvencijos 11str. 1d., pabrėžė tam tikrų tarptautinių žmogaus teisių apsaugos organų svarbą per paskutinįjį dešimtį metų. Tai Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas, Jungtinių tautų komitetas dėl rasinės diskriminacijos panaikinimo ir Europos žmogaus teisių teismas. Be abejo, negalime sakyti, kad iki tol tautinėms mažumoms nebuvo pripažinta teisė į vardą. Ji garantuojama visiems žmonėms be diskriminacijos jau nuo gimimo Vaiko teisių konvencijoje, taip pat išplaukia ir iš privatumo apsaugos tarptautiniuose dokumentuose (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Pilietinių ir politinių teisių paktas, regioniniai: Europos žmogaus teisių konvencija Afrikos žmonių ir tautų teisių chartija, Amerikos žmogaus teisių konvencija ir kt.)

Jau anksčiau buvo pripažinta teisės turėti vardą mažumos kalba svarba ir rūpestį kėlė tik praktiški dalykai, patvirtinantys šią teisę. Iš vienos pusės, buvo manoma, kad turėtų būti specifinė nuoroda į esamą straipsnį, gerbiantį savo vardo keitimą, ypač spręsti situacijoms,

¹²⁷ UN Declaration on the Rights of Persons belonging to National, Ethnic, Religious, and Linguistic Minorities, adopted by General Assembly resolution 47/135 of December 1992, U.N. Doc. A/47/49 (1993).

¹²⁸ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, Valstybės žinios.2000, Nr. 20-497; Lietuva ratifikavo 2000m. vasario 17d.

kur pavardės, kitokios, nei tautiškos, buvo pakeistos viešosios valdžios. Autorė prisimena jau išanalizuotas Jungtinių tautų žmogaus teisių komiteto bylą¹²⁹, kai buvo sprendžiamas pavardės keitimo klausimas dėl religinių motyvų ir tokios teisės patekimas į privataus gyvenimo sferą, taip pat Europos žmogaus teisių teismo bylą, kai sprendžiama dėl pavardės keitimo, sugražinant protėvių pavardę¹³⁰. Klausimas dėl vardų keitimo likęs tik Aiškinamajame pranešime: „Praktinis šių išipareigojimų įgyvendinimas yra toks, kuris įgalina valstybes dalyves nuostatas taikyti savo specifinėmis aplinkybėmis. Pavyzdžiui, valstybės dalyvės gali naudoti savo oficialios kalbos abėcėlę rašant tautinei mažumai priklausančio asmens vardą jo fonetine forma.“¹³¹ O asmenims, kurie buvo priversti atsisakyti savo originalaus vardo(u), ar kurių vardas(ai) buvo priverstinai pakeisti, turi būti suteikta teisė susigražinti jį(juos), aišku neskaitant išimčių, kad nebūtų piktnaudžiaujama teisėmis ir vardo keitimu nesąžiningiems tikslams.¹³²

Nors ir neginčytinai specifinė 11str. kilmė siejama su teise į privatų gyvenimą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Tarptautinį Piliетinių ir politinių teisių paktą, vis iškyla nesutarimų Patariamajam Pagrindų konvencijos komitetui (*Advisory Committee of the Framework Convention*) analizuojant valstybių pranešimus dėl šios mažumų teisės įgyvendinimo pagal Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės narės pademonstravo, kad jos suteikė teisę tautinių mažumų atstovams naudoti savo vardą ir pavardę, pripažįstamą jų kalbos.

Vis dėl to yra pagrindinės trys problemos dėl pažeidimų, su kuriomis susiduria Patariamasis Ekspertų komitetas. Tokios problemos, įgyvendinant tautinių mažumų teisę į vardą, apibendrintos jau minėto Fernand'o de Varennes¹³³, kurias autorė bando išaiškinti ir atskleisti analizėje:

- Pakeista rašyba, transliteracija ir žodyno sunkumai.
- Kultūriniai skirtumai ir pavardės;

¹²⁹ Coeriel and Aurik v. Netherlands, UN HRC, Comm. No. 453/1991 (1994), UN doc CCPR/C/52/D/453/1991

¹³⁰ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

¹³¹ Explanatory report to the Framework Convention for the protection of national minorities, CAHMIN H(1995)010, 1995

¹³² Fernand de Varennes. Article 11. Oxford commentaries on international law. The rights of minorities. A Commentary on European Framework Convention for the protection of national minorities. Edited by Marc Weller, Oxford university press, USA, 2005, 331-332psl.

¹³³ Ten pat, 333psl.

- Viešosios valdžios pataisymai po priverstinio individo vardo ar pavardės pakeitimo.

Pirmiausia, dėl pirmosios problemos. Kai kuriose šalyse tikroji vardų ir pavardžių rašyba mažumos kalba gali sukelti tam tikrų sunkumų įgyvendinant Konvenciją, t.y. jos garantuojamą teisę į vardą. Didžiausia dalimi, problemų atsiranda dėl transliteracijos, skirtingų abėcėlių naudojimo ir sprendimo, kaip asmens vardas turėtų būti tiksliai perrašytas iš vienos abėcėles kita. Iš Albanijos¹³⁴ pavyzdžio matyti, kad nors ir dėl praktinių tikslų valdžios institucijos turi naudoti vienintelę abėcėlę oficialiems dokumentams, tai nepašalina Konvencijos nustatytos pareigos gerbti žmogaus vardą ir pavardę jų mažumos kalba, net jei, kiek įmanoma, turi būti perrašoma skirtinga grafinių ženklų sistema oficialiems dokumentams. Juose neleista pasikeisti savo kilusių iš protėvių vardų iš tų, kuriuos valstybė savavališkai perrašė pagal albanų abėcėlę. Plačiau apie lingvistines problemas ir jų sprendimo būdus autorė kalba antroje šio skyriaus dalyje, nagrinėdama padėtį Lietuvoje.

Antroji problema – kultūriniai skirtumai, tradicijos dėl vardų ir pavardžių rašymo. Kaip ir Lietuvoje, tam tikrose valstybėse ir kalbose, pavardės skiriasi dėl galūnių, priklausomai nuo šeimyninės padėties, lyties. Kaip įprasta, ištekėjusiai moteriai Lietuvoje pridedama priesaga “ienė” (žinoma, jei ji nepasirenka įgyvendinti teisės į pavardę sudarant santuoką pasiliekančią savo mergautinę pavardę (III skyrius). Dėl tautinių mažumų teisių šiuo atžvilgiu Lietuvoje ši problema išspręsta ir nekyla kitų kultūrų asmenų teisių pažeidimo ir priesagos privalomai nepridedamos. Tą garantuoja Lietuvos Respublikos tuometinės Aukščiausios Tarybos nutarimas:

“2. Nelietuvių tautybės asmenų vardai ir pavardės išduodamame Lietuvos Respublikos piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis. Nustatytos formos raštišku piliečio pageidavimu vardas ir pavardė rašomi:

a) pagal tarimą ir nesugramatinti (be lietuviškų galūnių)

arba

b) pagal tarimą ir gramatinami (pridedant lietuviškas galūnes)”¹³⁵

Nors Lietuva Konvenciją ratifikavo tik 2000m., jau prieš jai įsigaliojant Lietuvoje nebuvo netikrumo dėl tradicinių priesagų-galūnių privalomo pridėjimo. Slovakijoje dar 2001m. situacija buvo priešinga. Čia buvo pridedama tradicinė galūnė prie moterų pavardžių

¹³⁴ Advisory Opinion on Albania, ACFC/INC/OP/I (2003) 004, 2002

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas “Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase”, Valstybės žinios, 1991, Nr. 5-132

ir tokie veiksmai pripažinti prieštaraujantys Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijai.¹³⁶

Trečioji problema – valstybės savavališkas vardo ir pavardės keitimas, pritaikant jį prie valstybės kalbos. Rimtesnis pažeidimas pastebėtas Azerbaidžane, kai savo nuomonę išreiškė Patariamasis Ekspertų komitetas.¹³⁷ Azerbaidžane irgi galioja valstybinės kalbos principas ir, galima sakyti, juo prisidengiant, netgi ir kitose srityse nei tik oficialiose, neleidžiama naudoti tautinių mažumų kalba rašomų vardų. Tai ir skelbimai, įvairūs parnešimai spaudoje, kur irgi neleidžiama asmenims, priklausantiems tautinei mažumai, naudoti savo tikrųjų vardų. Tokia Azerbaidžano įstatymo nuostata užkertamas kelias asmeniui netgi publikuoti informaciją, kuri yra grynai privačios kilmės. Patariama peržiūrėti tokį įstatymą ir nustatyti tam tikras taisykles dėl privačių skelbimų, įvairių plakatų, ypač atkreipiant dėmesį į tuo metu Azerbaidžane artėjančius rinkimus.

Ukrainos atveju¹³⁸ Komitetas irgi išreiškė susirūpinimą dėl valstybės institucijų veiksmų be asmens sutikimo keičiant asmens vardą bei pavardę į ukrainietišką versiją, netgi siekiant susimuliuoti tautą, ignoruojant tautinių mažumų kultūrą, jų gyvenimą būdą ir tradicijas. Tokios situacijos susidarė ir dėl praeityje esančių ištrėmimų, todėl Ukraina turėtų imtis priemonių, kad grįžę asmenys galėtų susigrąžinti turėtą tikrąjį vardą bei pavardę, netgi jei tikrasis vardas savavališkai buvo pakeistas dar tautinės mažumos atstovo protėviams.

Bet nebūtinai protėvių kažkada neteisėtai pakeistą pavardę besąlygiškai galima bet kada ginčyti ir reikalauti ją susigrąžinti. Tai įrodo Europos Žmogaus teisių teismo praktika.¹³⁹ Suomijos pilietis norėjo pasikeisti pavardę į tokia, kokią turėjo jo protėviai. Jo pavardės kilmė senovinė švediška ir ištarti tokį raidžių junginį žodžio pradžioje, kuris vartojamas toje protėvių pavardėje labai sunku švediškaikalbantiems Suomijos gyventojams. Pareiškėjui skundėsi Teismui, kad tai jam sukeldavo nepatogumų dėl netaisyklingos tarties ir netgi pravardės atsiradimo pagal panašiai skambantį švedišką žodį. Vis dėl Teismas nenurodė, jog Suomija pažeidė jo privatų gyvenimą pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 8str. Argumentai buvo tokie, jog nuo protėvio, kurio pavardę norėjo susigrąžinti pareiškėjas, mirties jau buvo praėję 160 metų iki pareiškėjo gimimo, todėl šeimos ryšys jau nebėra išlikęs

¹³⁶ Advisory Committee Opinion on Slovakia, ACFC/INF/OP/I (2001)001, 2000

¹³⁷ Advisory Committee Opinion on Azerbaijan, ACFC/INF/OP/I (2004), 001, 2003

¹³⁸ Advisory Committee Opinion on Ukraine, ACFC/INF/OP/I (2002) 010, 2002

¹³⁹ STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)

ryškus. Nepatogumai, kuriuos patirdavo pareiškėjas nebuvo tokie esminiai ir pakeitimas į kitą pavardę nebūtų pakankamai svarbus jų išvengti. O kalbiniai skirtumai ir nepatogumai egzistuoja visoje Europoje, kuri tampa vis universalesnė ir vieningesnė. O naujoji pavardė „Tavastjerna“ vis vien keltų panašius nepatogumus.

Autorė pastebi, kad šiuo atveju nebuvo atkreiptas dėmesys į priežastis, dėl kurių protėvio pavardė jau pakito į „Stjerna“. To priežastims Teismo sprendime nebuvo teikiama jokia reikšmė. Bet visgi jeigu taip atsitiko dėl valstybės savivaliavimo, tada pareiškėjui sieki pasikeisti pavardę būtų galima remti kitais argumentais ir atsižvelgiant į analizuotas Patariamąjį komiteto išvadas dėl Ukrainos gana nemaža tikimybė, kad leidimas pasikeisti pavardę jam būtų suteiktas. Ši byla tik įrodo, kad teisė pasikeisti vardą nėra absoliuti.

Išvada tokia, kad teisė į vardą ir pavardę privalu gerbti, nesvarbu kokia kalba jis parašytas, iš kur kilęs ar kaip jis skamba. Ryšį tarp žmogaus teisės į vardą ir teisės į privataus gyvenimo gerbimo pastaruoju metu nurodo ir Jungtinių tautų Žmogaus teisių komisija, ir Europos žmogaus teisių teismas, bet vis dėl to nėra detalių diskusijų dėl tikslų tokios teisės ribų, ypač lingvistiniu aspektu.¹⁴⁰

Vis dėl to lieka neatsakytas klausimas, ar valstybė vienareikšmiškai turi pripažinti tautinių mažumų teisę į vardą jų mažumos kalba? Atrodo, išreiškusi vardą oficialios kalbos rašmenimis, kai tartis, skambėjimas išlieka tas pats, valstybė pilnai įvykdo pareigą pripažinti tautinių mažumų atstovų teisę į vardą. Bet lieka atveju, kai specifinė abėcėlė ir ženklai neleidžia tiksliai išreikšti vardo skambesio. Kaip pavyzdys galėtų būti lietuviškas balsis „ė“, kurio tarties jokie angliškos abėcėlės ženklai tiksliai negalėtų išreikšti. Labai sudėtinga išspręsti šį klausimą. Kad ir kaip bebūtų, vardas ir pavardė – pagrindiniai komponentai, identifikuojantys bet kurį asmenį, todėl valstybės turėtų siekti optimaliausio sprendimo, pasitelkę lingvistikos ekspertus, kad saugant savo tautiškumą nebūtų paneigiamas ir kitų asmenų grupių, gyvenančių toje pačioje visuomenėje, tautiškumas.

5.2. Lietuvos lenkų teisė į vardą

Labai aktualus pirmosios lingvistinės problemos pavyzdys yra Lietuvoje dėl lenkų, vienos didžiausių Lietuvos tautinių mažumų, vardų ir pavardžių rašymo.

¹⁴⁰ Fernand de Varennes. Article 11. Oxford commentaries on international law. The rights of minorities. A Commentary on European Framework Convention for the protection of national minorities. Edited by Marc Weller, Oxford university press, USA, 2005, 338psl.

1999m. spalio 21d, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarime¹⁴¹ buvo sprendžiamas klausimas dėl lenkiškų pavardžių rašymo Lietuvos piliečio pase nagrinėjant Aukščiausiosios Tarybos atitikimą Lietuvos Konstitucijai. Nagrinėtinos temos kontekste svarbu, kaip teismas sieja teisę į vardą su konstitucine teise į privataus gyvenimo gerbimą bei atskleidžia valstybinės kalbos principo reikšmę bei santykį tarp šių dviejų konkuruojančių teisių.

Konstitucijos 22str.garantuojamas privataus gyvenimo neliečiamumas:

“ Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

<...> Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsanimosi į jo garbę ir orumą”¹⁴²

Anot suinteresuoto asmens byloje, “Konstitucijos 22str. nėra teiginio, kurį būtų galima sieti su vardų ir pavardžių rašymu piliečio pase, - jis garantuoja privataus gyvenimo neliečiamumą. Ginčijamas nutarimas privataus gyvenimo nereglamentuoja, jame kalbama tik apie pasą, t.y. oficialų dokumentą, kuris liudija asmens santykį su valstybe”. Su šiuo teiginiu nesutiko ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, bet ir Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetas bei Europos žmogaus teisių teismas, kurių praktikoje teisė į vardą priskiriama prie žmogaus privatumo (I darbo dalis). Be abejo, pasas rodo žmogaus santykį su valstybe, bet be to jis yra ir pagrindinis dokumentas, identifikuojantis asmenį. Kad teisė į vardą - asmens identiteto dalis, ne vieną kartą pabrėžė ir Europos Tarybos, ir Jungtinių tautų žmogau teises ginantys organai. Dėl Jungtinių tautų žmogaus teisių komiteto suformuluoto požiūrio į asmens privatų gyvenimą praktika vieninga:

„Privatus gyvenimas yra tokia žmogaus gyvenimo sritis, kurioje jis (ji) gali laisvai išreikšti savo asmenybę, būti ja ir santykiuose su kitais arba vienas. Komitetas yra nuomonės, kad asmens pavardė ir vardas yra svarbus žmogaus asmenybės komponentas ir kad apsauga nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo privatų gyvenimą apima ir apsaugą nuo savavališko ar neteisėto kišimosi ar trukdymo teisei pasirinkti ir pasikeisti savo vardą.

„143

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR Aukščiausiosios Tarybos 1991m. sausio 31d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo LR piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675

¹⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30)

¹⁴³ Communication No 453/1991 : Netherlands. 09/12/94. CCPR/C/52/D/453/1991. (Jurisprudence)

Todėl negalima teigti, kad pasas tik parodo asmens ryšį su valstybe. Pasa siejasi ir su žmogaus privačiu bei šeimos gyvenimu: jis reikalingas sudarant įvairias sutartis, pavyzdžiui, santuoką, palaikant santykius su kitais asmenimis, įrodant savo tapatybę mokantis, įsidarbinant ir t.t.... Didelę reikšmę oficialūs asmens tapatybės dokumentai turi asmenims, pakeitusiems lytį, kad visuomenėje būtų pripažįstamas jų naujasis identitetas (apie transseksualų problemas kalbama IV darbo skyriuje. Be to, pavardė lemia ir tėvų vaikų pavardę (santuokos santykiai analizuojami III skyriuje)

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad valstybėje oficialūs dokumentai rašomi valstybine kalba pagal konstitucinį valstybinės kalbos principą, įtvirtintą LR Konstitucijos 14str. – „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“¹⁴⁴. O Aukščiausiosios tarybos nutarimo dalis irgi skamba taip, kad būtų garantuojamas valstybinės kalbos principas:

„ 1. Lietuvos Respublikos piliečio pase vardai ir pavardės rašomi lietuvių kalbos rašmenimis pagal turimų pasų ar kitų asmens dokumentų, kuriais remiantis išduodamas pasas, lietuviškus įrašus.

2. Nelietuvių tautybės asmenų vardai ir pavardės išduodamame Lietuvos Respublikos piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis. <...>“¹⁴⁵

Konstitucinis teismas pabrėžia, kad konstitucinis valstybinės kalbos statusas reiškia, jog lietuvių kalba privalomai vartojama tik viešajame Lietuvos gyvenime. Kitose gyvenimo srityse asmenys nevaržomai gali vartoti bet kokią jiems priimtina kalbą. Todėl šis nutarimas nepažeidžia asmens teisės į privatų gyvenimą, tuo pačiu teisės į vardą.

Šiame nutarime buvo laikomasi proporcingumo principo. Kokių nepatogumų patirtų valstybė, jei savo oficialioje kalboje naudoti ir tautinių mažumų kalbai būdingus rašmenis ir kokių nepatogumų patirtų žmogus, priklausantis tautinei mažumai, jei jo vardas bei pavardė yra rašomi tik lietuviškais rašmenimis – tarp šių dviejų interesų balansavo teismas. Teismas nusprendė, kad ginčijamas Tarybos nutarimas neprieštarauja LR Konstitucijai, nepažeidžia tautinių mažumų teisės į vardą, remdamasis tuo, jog Lietuvoje yra virš šimto tautinių mažumų ir jų tautų kalbose naudojami įvairūs rašmenys, dažnai visiškai ar iš dalies nesutampantys su lietuvių kalbos rašmenimis. Ir jeigu teisės normomis būtų nustatyta, kad piliečių vardai ir pavardės LR piliečio pase rašomi kitokiais, ne lietuviškais

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30)

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“, Valstybės žinios, 1991, Nr. 5-132

rašmenimis, būtų ne tik paneigtas konstitucinis valstybinės kalbos principas, bet ir sutrikdyta valstybės ir savivaldybės įstaigų, kitų įmonių veikla. Todėl įrašų LR piliečio pase rašymas valstybine kalba nepaneigia įvairioms tautinėms grupėms save priskiriančių piliečių teisės rašyti savo vardus ir pavardes bet kokia kita kalba, jei tai nesusiję su įstatyme nustatyta valstybinės kalbos vartojimo sritimi.¹⁴⁶

Šiuo konkrečiu atveju lenkų vardai fonetiškai perrašomi lietuviškais rašmenimis taip, kad tarimas atitiktų lenkiškąjį. Todėl žmogus nepatiria nepatogumo dėl iškreipto ar be jo valios valstybės pakeisto jo vardo naudojimo taip pažeidžiant jo teisę į vardą. Be to, teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą nėra absoliuti ir gali būti ribojama viešajam interesui apginti. Lietuva nepažeidžia Tautinių mažumų konvencijos, nes praktiškai įgyvendina teisę į vardą optimaliausiu variantu, kuris pilnai atitinka proporcingumo principą, nesukeldamas nebūtinių nepatogumų nei valstybinėms institucijoms, nei žmogaus teisių įgyvendinimui. Tokią išvadą autorė daro Patariamajam Komitetui nepateikus neigiamos nuomonės dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų Konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje. Teisė į vardą yra įgyvendinama, jei valstybė bent tarmės atžvilgiu pritaiko vardo/pavardės rašybą oficialios kalbos rašmenimis.

Taigi galima daryti išvadą, kad šiuo nutarimu nustatyta vardų ir pavardžių rašymo tvarka atitinka Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatą, kad „šalys gali vartoti savo valstybinės kalbos abėcėlę tautinei mažumai priklausančio asmens pavardei (-ėms) fonetiškai parašyti“. Lietuvai Konvencija įsigaliojo 2000m. liepos 1d.

Lietuvoje kol kas yra tik įstatymo projektas dėl asmenvardžių rašymo. Įstatymo projekte siūloma nustatyti asmenvardžių rašymą civilinės būklės aktų įrašuose ir jų liudijimuose, Lietuvos Respublikos pilietybę ir asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose (Lietuvos Respublikos pasuose, asmens tapatybės kortelėse), leidimuose nuolat ar laikinai gyventi Lietuvoje ir kituose dokumentuose, kuriuose būtinas asmens vardas ir pavardė. Įstatymo projektas pagrįstas nuostata, kad dokumentas, kuriame įrašytas asmenvardis, turi išsaugoti asmens tapatybę, o ne sukurti naują. Kartu pripažįstama teisė kitose valstybėse identifikuotiems asmenims išlaikyti autentišką vardą ir pavardę. Į projektą buvo įtraukta nuostata, leidžianti tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR Aukščiausiosios Tarybos 1991m. sausio 31d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo LR piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675

savo vardus ir pavardes rašyti atitinkamos tautinės mažumos kalbos lotyniškais rašmenimis.¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2005 m. pritarė įstatymo projektui ir pateikė Lietuvos Respublikos Seimui svarstyti.¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija laikosi nuomonės, kad ši problema turi būti išspręsta, priimant atitinkamą įstatymą.¹⁴⁹ Net iki šiol ši problema taip ir lieka neišspręsta.

Svarbu paminėti, kad yra informacijos¹⁵⁰, jog dėl lenkų pavardžių rašymo Lietuvos lenkas vis dėl to kreipėsi ir į tarptautinius žmogaus teisių organus. Strasbūro teismas atsisakė bylą nagrinėti iš esmės po Vyriausybės argumentų. Todėl lieka laukti, koks bus Jungtinių žmogaus teisių komiteto sprendimas. Iš pradžių skundėsi T. Klečkovskis, paskui ir jo sūnėnas M. Klečkovskis. Strasbūro teismas rėmėsi kita byla¹⁵¹, kurioje tėvams nebuvo suteikta teisė suteikti dukrai būtent tą parinktą vardą dėl tokio vardo nebuvimo vardų rejestre. Michal Klečkovski skunde (bylos Nr. 1285/2004) Jungtinių tautų žmogaus teisių komitete skundžiamasi, kad Lietuva pažeidė Tarptautinio pilietinio ir politinių teisių pakto 2, 17, 26 ir 27 straipsnius ryšium su atsisakymu įrašyti vardą ir pavardę asmens dokumentuose lenkiškais rašmenimis. Vienas pagrindinių argumentų, kuriuo pareiškėjas remiasi, yra garbinga šeimos istorija, kai pavardė „Kleczkowski“ buvo naudojama net 600 metų. Taigi lieka laukti komiteto sprendimo dėl tokių lenkiškų vardų rašymo taisyklių Lietuvoje teisėtumo.

Sudėtingesnė situacija dėl garsų, kurie nenaudojami lietuvių kalboje ir jų neįmanoma išreikšti lietuviškais lotyniškais rašmenimis. Ta problema taip ir nėra išspręsta. Pagal Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, jau minėtą 11str. 1d. šalys įsipareigoja užtikrinti kad tautinių mažumų vardai bei pavardės *“būtų oficialiai pripažinti pagal šalių teisinėse sistemose nustatytas sąlygas”*.¹⁵² Matyti, kad paliekama gana plati laisvė

¹⁴⁷ Pranešimas apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje pagal Konvencijos 25 straipsnio 1 dalį, 2001 www.tmid.lt/index.php?page_id=432

¹⁴⁸ Lietuvos respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1044 „Dėl Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projekto pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“, Valstybės žinios, 2005, Nr. 116-4204

¹⁴⁹ Antrasis pranešimas apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje pagal Konvencijos 25 straipsnio 1 dalį, 2005 www.tmid.lt/index.php?page_id=432

¹⁵⁰ www.delfi.lt/archive/article.php?id=7149861;

www.tm.lt/?tem=stras_news – 2004_metu_pranesimai[1].doc

¹⁵¹ GUILLOT v. FRANCE - 22500/93 [1996] ECHR 48 (24 October 1996)

¹⁵² Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės žinios.2000, Nr. 20-497; Lietuva ratifikavo 2000m. vasario 17d.

valstybėms nacionaliniuose įstatymuose reglamentuoti tautinių mažumų vardų pripažinimą. Minėtu atveju Lietuva pasirinko optimaliausią kelią dėl lenkiškų pavardžių, kas yra viena didžiausių tautinių mažumų Lietuvoje, - lietuviškais rašmenimis išreikšti lenkišką vardą, pavardę, kad ji skambėtų kaip tikroji. Bet ar toks valstybės sprendimas teisėtas, kaip minėta, gana greitai turėtų nuspręsti Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetas, nagrinėdamas Klečkovskio skundą. Gal vis dėlto teisingesnis būtų valstybės sprendimas situacijoms, kai lietuvių abėcėlė neleidžia išreikšti tam tikrų kitos kalbos garsų, pridėti tuos keletą rašmenų, kas be diskriminacijos įgyvendinti visų tautinių mažumų teisę į vardą originalia kalba? Be to, kai šiais laikais ir kompiuterių klaviatūros vis modernesnės, leidžiančios naudoti įvairius rašmenis, kas palengvintų administracinių įstaigų darbą.

Išvados

1. Aiškiai neapibrėžta teisė į vardą – labai svarbi sritis, beveik neanalizuota teisės doktrinoje ir kurios prasmė atskleidžiama tik analizuojant tarptautinius žmogaus teises ginančius dokumentus, jų taikymo praktiką, sąryšį su kitomis žmogaus teisėmis.
2. Žmogaus teisė į vardą ne visuose tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtinta atskira nuostata. Bet Jungtinių tautų žmogaus teises ginančių organų bei Europos žmogaus teisių apsaugos sistemos mechanizmų praktika rodo, kad teisė į vardą ginama gerbiant šeimos ir asmeninį gyvenimą.
3. Teisė į vardą priklauso žmogaus privačiam gyvenimui kaip sudedamoji asmens identiteto dalis. Vardas ir pavardė liečia esminį asmens identiškumą, todėl tai priklauso jo privačiam gyvenimui. Vardas reiškia asmeninį identifikavimą ir nuorodą į šeimą, ir taip individo vardas veikia jo privatų ir šeimos gyvenimą. Teisė į vardą – teisė į asmeninį identitetą – teisė į privatų ir šeimos gyvenimą.
4. Vaikas nuo gimimo turi būti registruojamas ir turėti vardą – tai garantuoja Vaiko teisių konvencija, tam tikrų labiau pažeidžiamų asmenų grupių teises ginantys dokumentai. Valstybėms imponuojama pozityvi pareiga užtikrinti šią vaiko teisę.
5. Ilgą laiką moterys buvo diskriminuojamos pažeidžiant jų teisę į vardą sudarant santuoką, joms automatiškai priskiriant vyro pavardę, to pasakoje – ir jų bendriems vaikams. Šiais laikais bendrieji ir specializuoti Jungtinių tautų ir Europos Tarybos žmogaus teises ginantys organai pripažįsta, kad sutuoktiniai turi lygias teises

pasirenkant šeimos pavardę ir gali pasirinkti tinkamiausią variantą kaip šią teisę įgyvendinti:

- pasirenkant vieno sutuoktinių pavardę,
- sudarant naują pavardę,
- sujungiant abiejų pavardes ir pan.

Sutuoktinių lygybės principas galioja ir šeimos pavardę priskiriant vaikui.

6. Teisė pasikeisti vardą – teisės į vardą dalis. Vis dėl to valstybė turi viešąjį interesą reguliuoti vardų keitimą, nustatydamą priešastis, kurioms esant galimas vardo keitimas. Pavardės keitimas – jautresnė trečiųjų asmenų atžvilgiu sritis, nes šeimos nario pavardės pasikeitimas gali paveikti ir kitų asmens šeimos narių interesus, ypač svarbūs vaiko interesai.
7. Transseksualių asmenų atžvilgiu tik neseniai pripažinta valstybės pozityvi pareiga užtikrinti jo identiteto pasikeitimą, tame tarpe ir vardo pasikeitimą. Teisės į vardą pripažinimas visuose oficialiuose asmens dokumentuose – privataus gyvenimo gerbimo garantija, kad transseksualas nepatirtų nebūtinų nemalonumų dėl naujosios tapatybės, integruojantis į visuomenę. Transseksualių asmenų santuoka – labai sudėtingi teisiniai santykiai, nustatant jų lytį.
8. Tautinių mažumų atstovai susiduria su papildomomis kliūtimis įgyvendindami teisę į vardą: transliteracija, oficialioje kalboje nesant ženklų, kultūriniai skirtumai, valstybių savivalė perrašant jų originalius vardus į oficialią kalbą. Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija jiems suteikia teisę naudoti vardą mažumos kalba ir valstybės pareigą tai oficialiai pripažinti, bet valstybės turi plačią autonomiją reguliuodamos teisės įgyvendinimą, atsižvelgiant į viešojo ir individualaus intereso pusiausvyrą.
9. Lietuvoje lenkų tautinės mažumos atstovų vardai oficialiuose dokumentuose rašomi valstybine kalba lietuviškais rašmenimis išreiškiant originalų tarimą pagal konstitucinį valstybės principą. Klausimą, ar tokia praktika nepažeidžia jų teisės į vardą, dar spręs Jungtinių tautų žmogaus teisių komitetas.
10. Taigi teisė į vardą svarbi asmens identiškumo atžvilgiu, kuri glaudžiai susijusi su jo asmeniniu ir šeimos gyvenimu. Tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai, jei ne tiesiogiai, tai per privataus gyvenimo gerbimo apimtį garantuoja šią teisę, o praktikoje atsispindi teisės apimtis: turėti vardą nuo gimimo, pasirinkti norimą pavardę

santuokos sudarymo metu, perduoti pavardę vaikams, atsiradus priežastims pasikeisti vardą, naudoti savo ne tautinei daugumai valstybėje priklausantį vardą. Apimčiai, teisės įgyvendinimui daugiausia reikšmės turi valstybių vidus teisė.

Žmogaus teisės į vardą reglamentavimas tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos dokumentuose

Santrauka

Darbe nagrinėjama viena iš tarptautinių žmogaus teisių – teisė į vardą. Nurodomas teisės ryšys su kita plačia ir iki šiol griežtų ribų neturinčia teise į asmeninio ir šeimos gyvenimo gerbimą. Teisė į vardą atskleidžiama kaip asmens identiteto dalis.

Analizuojami tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos dokumentai, dėmesį skiriant Jungtinių tautų ir Europos Tarybos teisės aktams. Ieškoma dokumentų, garantuojančių privataus gyvenimo ir teisės į vardą apsaugą, jie lyginami. Pasitelkiant ir žmogaus teises ginančių organų praktiką, atskleidžiama teisės į vardą sąvoka.

Nagrinėjama vaiko kaip teisės subjekto teisė nuo gimimo būti registruojamam ir turėti vardą, tėvų ir valstybės vaidmuo šios teisės užtikrinime.

Tėvų pavardės priskyrimo vaikui problematika analizuojama per sutuoktinių lygybės principą. Nagrinėjama moters padėtis valstybėse ir tarptautinių institucijų pozicija dėl teisių santuokos atveju renkantis šeimos pavardę.

Vardo keitimo priežastys bei reikšmė transseksualiems asmenims atskleidžiama IV darbo dalyje. Taip pat ieškoma specifinių problemų reglamentuojant tautinių mažumų atstovų teisę į vardą, kaip vieną iš pavyzdžių nagrinėjant Lietuvos lenkų vardų rašymo oficialiuose dokumentuose problemą.

Human Right To a Name Regulation in International Human Rights Instruments

Summary

One of the international human rights – right to have a name - is being analyzed in the essay. It shows the connection with another wide and not strictly limited right to respect of private and family life. Right to a name is revealed as the part of personal identity.

International human rights instruments are being examined with focus on United Nations and The Council of Europe instruments. The author is looking for documents that guarantee the protection of the right to a name and privacy and compares them. The notion of right to a name is discovered with the help of organs' of human rights protection practice.

A right of the child to be registered and to have a name from birth, the role of the parents and state is analysed.

The problem of the family name passing on children is analysed through the principle of spouses equality. The woman's status in the states and the position of International bodies on the rights of choosing the family name in marriage is also studied.

The reason of changing one's name and the significance of it for transsexual persons is revealed in the Part IV. It is also searched for specific problems regarding the regulation of the members' of national minorities right to a name, where the sample of Lithuanian polish problem about the names indication in official documents is analysed.

Naudotų šaltinių sąrašas

NORMINĖ MEDŽIAGA:

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948m. gruodžio mėn. 10d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija 217 A (III), Valstybės žinios, 2006 06 17, Nr. 68-2497
2. Tarptautinis Pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 12 19, Valstybės žinios, 2002 08 02, Nr.: 77-3288)
3. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1966 12 19, Valstybės žinios, 2002 08 02, Nr. 77-3290

4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu nr. 11, Valstybės žinios, 2000, Nr. 96, p. 4-11, Lietuva ir Konvenciją, ir Protokolą Nr. 11 ratifikavo 1995m. balandžio 27d
5. Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocol No. 11 Strasbourg, 22.XI.1984 (Headings of articles added and text amended according to the provisions of Protocol No. 11 (ETS No. 155) as from its entry into force on 1 November 1998)
6. Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Sąjungos pagrindinių teisių chartija, Valstybių narių Vyriausybės vadovų konferencija, Briuselis, 2004m. spalio 29d., (OR fr) CIG/87/24 REV 2
7. Europos Sąjungos Pagrindinių laisvių chartija, 2002m. gruodžio mėn. 7d.
8. Vaiko teisių konvencija, 1989m. lapkričio mėn. 20d, Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501
9. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės žinios.2000, Nr. 20-497; Lietuva ratifikavo 2000m. vasario 17d.
10. Convention on the elimination of all forms of discrimination against women, entry into force September 3, 1981 December, United Nations, *Treaty Series* , vol. 1249, p. 13
11. American Convention on Human Rights, O.A.S.Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, entered into force July 18, 1978, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 25 (1992).
12. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, New York, 1990, 18 December
13. UN Declaration on the Rights of Persons belonging to National, Athnic, Religious, and Linguistic Minorities, adopted by General Assemply resolution 47/135 of December 1992, U.N. Doc. A/47/49 (1993).
14. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, Valstybės žinios.2000, Nr. 20-497
15. African Charter on human and people's rights, OAU doc. CAB/LEG/67/3 rev.5, 21 I.L.M. 58 (1982)
16. Geneva declaration of the rights of the Child of 1924, adopted Sept. 26, 1924, League of Nations O.J. Spec. Supp. 21, at 43 (1924)
17. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262

18. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30)
19. Lietuvos Respublikos Aukčiausiosios Tarybos nutarimas “Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase”, Valstybės žinios, 1991, Nr. 5-132
20. Asmens vardo, pavardės, tautybės pakeitimo taisyklės, Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas dėl asmens vardo, pavardės ir tautybės pakeitimo taisyklių patvirtinimo, 2001 m. birželio 20 d. Nr. 111

SPECIALIOJI LITERATŪRA:

Lietuvių kalba:

1. D. Jočienė D., K. Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Teisės ir projektų tyrimų centras, 2005
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras, Antroji knyga. Asmenys. Vilnius, 2002
3. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1998
4. Berger V. Europos žmogaus teisių jurisprudencija. Vilnius, 1997
5. Žmogaus teisės. Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000
6. Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas. Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas- konferencijos medžiaga, Vilnius: Justitia, 2001
7. Mikelėnas V. Tarptautinių sutarčių vaiko teisių apsaugos srityje taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Vilnius: Justitia, 2006/1

Anglų kalba:

8. Van Dijk P., van Hoof R.J.H. Theory and practice of the European Convention on Human rights. Second edition. Netherlands, 1990
9. Human rights. Handbook for parliamentarians. Inter-parliamentary union. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. No.8 – 2005
10. Shorto E., de Than C. Civil Liberties. Legal principles of Individual Freedom. United Kingdom, 1998

11. De Varennes F. Article 11. Oxford commentaries on international law. The rights of minorities. A Commentary on European Framework Convention for the protection of national minorities. Edited by Marc Weller. USA: Oxford university press, 2005
12. Rehman J. International human rights law. A practical approach. United Kingdom, 2003
13. Joseph S., Schultz J., Castan M. The international Covenant on Civil and political rights. Cases, materials and commentary. Second edition. USA, 2005
14. Martin F. F., Schnably S. J., Slye R. C., Wilson R., Simon J. S., Koren E. International Human rights law and practice, Cases, Treaties and materials. Netherlands: Kluwer-law international, 1997
15. Janis M. W., Kay. R. S. European human rights law. USA, 1990
16. Kingston J. Transsexuality. Heffernan L. editor with Kingston J. Human rights. A European Perspective. Dublin, 1994

PRAKTINĖ MEDŽIAGA:

Jungtinės tautos:

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas:

1. Communication No 453/1991 : Netherlands. 09/12/94. CCPR/C/52/D/453/1991. (Jurisprudence)
2. Communication No 400/1990 : Argentina. 27/04/95. CCPR/C/53/D/400/1990. (Jurisprudence)
3. Ms. Juliet Joslin et al. v. New Zealand, Communication No. 902/1999, U.N. Doc. A/57/40 at 214 (2002).
4. Human Rights Committee, General Comment 17, Article 24 (Thirty-fifth session, 1989), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI\GEN\1\Rev.1 at 23 (1994).
5. Human Rights Committee, General Comment 28, Equality of rights between men and

women (article 3), U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.10 (2000).

6. Concluding Observations of the Human Rights Committee : Romania. 28/07/99. CCPR/C/79/Add.111. (Concluding Observations/Comments)
7. Concluding Observations of the Human Rights Committee : Uruguay. 08/04/98. CCPR/C/79/Add.90. (Concluding Observations/Comments)
8. General Comment No. 19: Protection of the family, the right to marriage and equality of the spouses (Art. 23) : . 27/07/90. CCPR General Comment No. 19. (General Comments)

Vaiko teisiu komitetas:

1. Summary of the second part (public) of the 98th meeting : Rwanda. 11/10/93. CRC/C/SR.98/Add.1. (Summary Record)
2. Initial reports of States parties due in 1992 : Bangladesh. 07/12/95. CRC/C/3/Add.38. (State Party Report)
3. Nations, Press release: Committee on the rights of the child examines Peru, 12 January, 2006
4. Committee on the rights of the child, 34th session, 15 September-03 October, Day of general discussion on the rights of indigenous child
5. Committee on the rights of the child, 43th session, Geneva, 11-29 September, 2006, General Comment No. 9 (2006) The rights of children with disabilities, CRC/C/GC/9 29 September 2006

Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas:

1. Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women : Jamaica. 02/02/2001. A/56/38,. (Concluding Observations/Comments) Twenty-fourth session.
2. Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women : France. 27/01/93. A/48/38,paras.327-358. (Concluding Observations/Comments)

3. Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women : Cameroon. 26/06/2000. A/55/38,paras.30-66. (Concluding Observations/Comments), Twenty-third session
4. Equality in marriage and family relations : . 04/02/94. CEDAW General recom. 21. (General Comments) Thirteenth session
6. Draft Reporting Guidelines : . 29/09/2004. CMW/C/2004/L.2. (Other Treaty-Related Document).

Europos Taryba:

Europos žmogaus teisių teismas:

1. ZNAMENSKAYA v. RUSSIA - 77785/01 [2005] ECHR 361 (2 June 2005)
2. UNAL TEKELI v. TURKEY - 29865/96 [2004] ECHR 635 (16 November 2004)
3. GUILLOT v. FRANCE - 22500/93 [1996] ECHR 48 (24 October 1996)
4. BURGHARTZ v. SWITZERLAND - 16213/90 [1994] ECHR 2 (22 February 1994)
5. STJERNA v. FINLAND - 18131/91 [1994] ECHR 43 (25 November 1994)
6. VASILEVA v. DENMARK - 52792/99 [2003] ECHR 457 (25 September 2003)
7. P.G. AND J.H. v. THE UNITED KINGDOM - 44787/98 [2001] ECHR 550 (25 September 2001)
8. ODIEVRE v. FRANCE - 42326/98 [2003] ECHR 86 (13 February 2003)
9. REES v. THE UNITED KINGDOM - 9532/81 [1986] ECHR 11 (17 October 1986)
10. COSSEY v. THE UNITED KINGDOM - 10843/84 [1990] ECHR 21 (27 September 1990)
11. X, Y and Z v. THE UNITED KINGDOM – 73/1995/581/667 1997 ECHR (22 April 1997)
12. B. v. FRANCE - 13343/87 [1992] ECHR 40 (25 March 1992)
13. VAN OOSTERWIJCK v. BELGIUM - 7654/76 [1980] ECHR 7 (6 November 1980)
14. CHRISTINE GOODWIN v. THE UNITED KINGDOM - 28957/95 [2002] ECHR 588 (11 July 2002)
15. I v. United Kingdom - 25680/94 [2002] 2 F.L.R. 518, [2002] 2 F.C.R. 613 (ECHR)

16. European Commission on human rights, Hagmann Husler v. Switzerland, Appl. No. 8042/77, Dec. 15.12.1977
17. AS TO THE ADMISSIBILITY OF Application No.4573/89 Anita ERIKSSON and Asta GOLDSCHMIDT v. Sweden, 9 November, 1989, ECHR
18. SCHEFIELD AND HORSHAM v. THE UNITED KINGDOM - 22985/93;23390/94 [1998] ECHR 69 (30 July 1998)
19. VAN KUCK v. GERMANY - 35968/97 [2003] ECHR 285 (12 June 2003)
20. NIEMIETZ v. GERMANY - 13710/88 [1992] ECHR 80 (16 December 1992)
21. X v. Netherlands, No. 9250/81, Dec. 3.5.83, D.R

Pagrindų Konvencijos Patariamasis Komitetas:

1. Advisory Opinion on Albania, ACFC/INC/OP/I (2003) 004, 2002
2. Advisory Committee Opinion on Azerbaijan, ACFC/INF/OP/I (2004), 001, 2003
3. Advisory Committee Opinion on Slovakia, ACFC/INF/OP/I (2001)001, 2000
4. Advisory Committee Opinion on Ukraine, ACFC/INF/OP/I (2002) 010, 2002

Kitos ET institucijos:

1. Parliamentary Assembly. Council of Europe. Report of the Committee on Equal Opportunities for women and men, Doc 11177, 6 February 2007
2. Council of Europe Parliamentary Assembly Recommendation 1362 (1998) Discrimination between women and men in the choice of a surname and the passing on of parents' surnames to children
3. Explanatory report to the Framework Convention for the protection of national minorities, CAHMIN H(1995)010, 1995
4. Committee of Ministers Resolution (78) 37 of 27 September 1978 on equality of spouses in civil law
5. Recommendation R (85) 2 of 5 February 1985 on legal protection against sex discrimination

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl LR Aukščiausiosios Tarybos 1991m. sausio 31d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo LR piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675

KITI ŠALTINIAI:

1. http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2_framework_convention_monitoring/2_monitoring_mechanism/4_opinions_of_the_advisory_committee/1_country_specific_opinions/1_first_cycle/PDF_1st_OP.pdf - Pagrindų konvencijos komiteto nuomonės.
2. www.tmid.lt/index.php?page_id=432 - pranešimai dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo:
 - 2.1 Pranešimas apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje pagal Konvencijos 25 straipsnio 1 dalį, 2001
 - 2.2. Antrasis pranešimas apie Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje pagal Konvencijos 25 straipsnio 1 dalį, 2005
3. www.africa-union.org – Afrikos žmonių ir tautų teisių chartija
4. www.tm.lt/?tem=stras_news – pranešimas iš Teisingumo ministerijos
5. www.echr.coe.int/echr - Europos žmogaus teisių teismas
6. www.unhcr.cm/html/menu3/b/d_minori.htm - Jungtinių tautų informacija apie tautines mažumas
7. <http://www.un.org/rights/> - Jungtinių tautų žmogaus teisės

